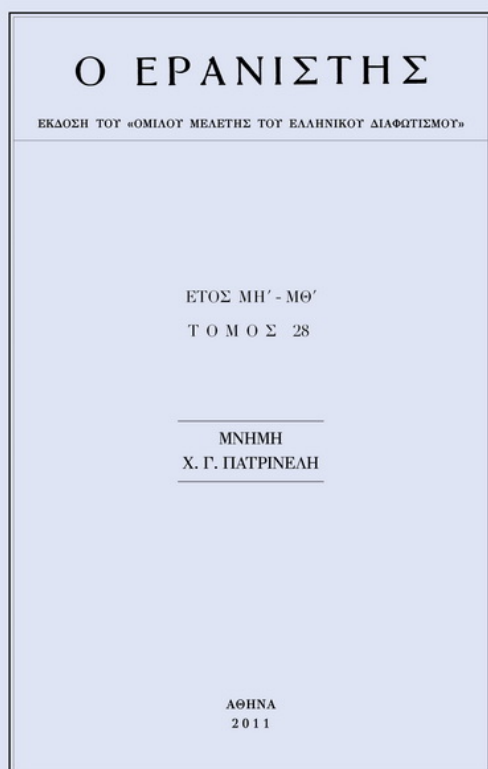

The Gleaner

Vol 28 (2011)

In Memoriam of C. G. Patrinelis

Η «Είδησις των τάξεων των μουρατόρων» και η πρόσληψη του τεκτονισμού από τον οικουμενικό πατριάρχη Καλλίνικο Γ΄

Γιώργος Κουτzaκιώτης

doi: [10.12681/er.132](https://doi.org/10.12681/er.132)

To cite this article:

Κουτzaκιώτης Γ. (2011). Η «Είδησις των τάξεων των μουρατόρων» και η πρόσληψη του τεκτονισμού από τον οικουμενικό πατριάρχη Καλλίνικο Γ΄. *The Gleaner*, 28, 161–191. <https://doi.org/10.12681/er.132>

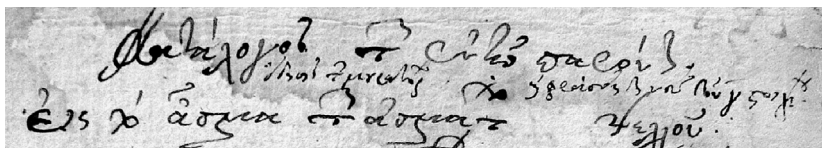
Η «ΕΙΔΗΣΙΣ ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ ΤΩΝ ΜΟΥΡΑΤΟΡΩΝ»
ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΛΗΨΗ ΤΟΥ ΤΕΚΤΟΝΙΣΜΟΥ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ ΚΑΛΛΙΝΙΚΟ Γ'

ΑΝΑΜΕΣΑΣ ΕΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΒΙΒΛΙΑ ποὺ ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Καλλίνικος Γ' ἀφιέρωσε στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Ἑλληνομουσείου Ζαγοράς, τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου τῆς γενέτειράς του, κατὰ τὸ 1785,¹ καὶ τὰ ὁποῖα φυλάσσονται σήμερα στὴ Δημόσια Βιβλιοθήκη Ζαγοράς, βρίσκεται καὶ ὁ κώδικας ποὺ περιλαμβάνει, μεταξύ ἄλλων, τὸ παλαιότερο γνωστὸ ἑλληνικὸ κείμενο ἀναφορικὰ μὲ τὸν τεκτονισμό. Ἀκριβέστερα, στὸν κώδικα αὐτόν, ὁ ὁποῖος, σύμφωνα μὲ τὸν κατάλογο ποὺ συνέταξε ὁ Κ. Δυοβουνιώτης, φέρει τὸν ἀριθμὸ 11, σώζεται ἡ πρώτη μορφή τοῦ συγκεκριμένου κειμένου. Μία δευτέρη μορφή τοῦ ἴδιου κειμένου παραθέτει ὁ Καισάριος Δαπόντες στὸ ἀνέκδοτο ἔργο του *Βίβλος Βασιλειῶν* (Μονὴ Ξηροποτάμου, χφ 255), καὶ ἀντίγραφό της βρίσκεται ἐπίσης σὲ ἓναν κώδικα ποὺ περιλαμβάνει ἀρκετὰ ἔργα τοῦ Δαπόντε καὶ προέρχεται ἀπὸ τὴν Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες (Δημόσια Βιβλιοθήκη Βυτίνας, χφ 1), καθὼς καὶ σὲ ἓναν κώδικα ποὺ συγκρότησε ὁ Μ. Γεδεὼν (Βιβλιοθήκη Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, χφ 170) καὶ στὸν ὁποῖο ἀντέγραψε τὸ ἐν λόγω κείμενο ἀπὸ τὴν *Βίβλο Βασιλειῶν*. Ὅπως διαπίστωσε ὁ Α. Ἀγγέλου, ἀντιπαραβάλλοντας τὴς δύο αὐτὲς μορφές τοῦ κειμένου, ὁ συντάκτης τῆς δευτέρας μορφῆς (τοῦ κώδικα τοῦ Δαπόντε) εἶχε ὑπόψῃ του τὴν πρώτη μορφή (τοῦ κώδικα τοῦ Καλλινίκου), καθὼς ἡ πρώτη εἶναι ἐκτενέστερη σὲ οὐσιαστικὰ σημεῖα καί, ἐπιπλέον, ἔχει ἔντονα ἰταλικά γλωσσικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα στὴ δεύτερη ἀποδίδονται στὰ ἑλληνικά.²

1. Κ. Δυοβουνιώτης, «Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ζαγοράς», *Νέος Ἑλληνομνημόνων* 12 (1915), 456-458. Ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ θὰ ἤθελα νὰ εὐχαριστήσω τὸ προσωπικὸ τῆς Δημόσιας Βιβλιοθήκης Ζαγοράς καὶ ιδιαίτερα τὴν προϊσταμένη, βιβλιοθηκονόμο Εἰρήνη Ἀναγνώστου, γιὰ τὴ βοήθειά τους στὴν αὐτοψία τῶν κωδίκων τοῦ Καλλινίκου κατὰ τὴν ἐρευνητικὴ ἀποστολή μου στὴ Ζαγορά, στίς 23 Σεπτεμβρίου 2011.

2. Βλ. Α. Ἀγγέλου, «Ἡ καθίδρυση τοῦ ἐλεύθερου τεκτονισμοῦ στὸν Νέον Ἑλληνισμό», *Ὁ Ἑρμηνεύτης* 15 (1979), 183-184 σημ. 4 (γιὰ τὴς μορφές καὶ τὰ ἀντίγραφα τοῦ κειμένου), 187-192 (ἀντιπαραβολὴ τῶν δύο μορφῶν), 223-225 (διαπιστώσεις

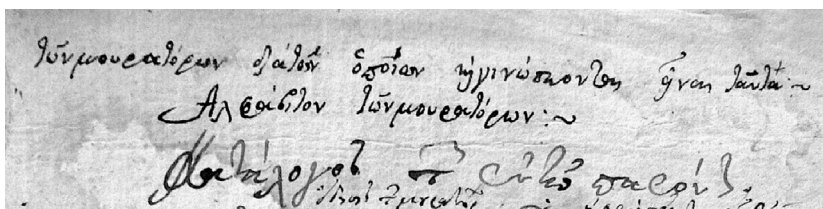
Πρὶν ἐξεταστέῃ τὸ ζήτημα τῆς ταυτότητος τοῦ κειμένου αὐτοῦ, πρέπει νὰ διορθωθεῖ ἓνα σημεῖο στὴν περιγραφή τοῦ κώδικα τοῦ Καλλινίκου ἀπὸ τὸν Δουβουινιώτη, ἓνα σημεῖο ποὺ ὁδήγησε τὸν Ἀγγέλου σὲ μία λανθασμένη ὑπόθεση. Μὲ μιὰ ἀπλή αὐτοψία τοῦ κώδικα 11 τῆς Δημόσιας Βιβλιοθήκης Ζαγοράς διαπιστώνει κανεὶς εὐκολα ὅτι τὸ σχετικὸ μὲ τὸν τεκτονισμό κείμενο, τὸ ὁποῖο ἐπιγράφεται «Εἰδησις τῶν τάξεων τῶν Μουρατόρων ὁποῦ φυλάττουσιν, ὅταν προσδεχθῶσι τινὰ μέλλοντα λευκανθῆναι», γράφτηκε ἐκ τῶν ὑστέρων στὸν κώδικα, στὰ πρῶτα φύλλα τοῦ ποὺ ἀρχικὰ εἶχαν μείνει ἄγραφα· τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ ἐπόμενο κείμενο τοῦ κώδικα μὲ τὸν τίτλο («Ἀρχὴ τοῦ Γ'»), ἀπὸ τὸ ὁποῖο μάλιστα ἀρχίζει καὶ ἡ μεταγενέστερη, μὲ μολύβι, ἀρίθμηση τῶν φύλλων. Τὸ γεγονός αὐτὸ μαρτυρεῖ ὁ πίνακας περιεχομένων τοῦ κώδικα, ὅπου μετὰ τὸν τίτλο τοῦ πίνακα («Κατάλογος τῶν ἐν τῷ παρόντι») ἔχει προστεθεῖ ἐκ τῶν ὑστέρων, μὲ μικρότερα γράμματα καὶ μὲ μελάνι ἄλλου χρώματος, τὸ ἐξῆς: «Εἰδησις τῶν μουρατόρων καὶ φράσεις τινὲς τοῦ γ' στοιχείου».

Δημόσια Βιβλιοθήκη Ζαγοράς, χφ 11, σελίδα περιεχομένων,
χωρὶς ἀρίθμηση (τμῆμα)

ἀπὸ τὴν ἀντιπαράβολή). Ὡστόσο, θὰ πρέπει νὰ διορθωθοῦν τὰ ἐξῆς: α) Τὸ χφ τῆς μονῆς Ξηροποτάμου τὸ ὁποῖο περιλαμβάνει τὸ ἐν λόγω κείμενο εἶναι τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 255 καὶ ὄχι τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 254· πρὶν συγκεκριμένα, τὸ κείμενο αὐτὸ βρίσκεται στὰ φύλλα 249^b-251^a τοῦ χφ 255. Ὁ ἀκριβὴς ἐντοπισμὸς τοῦ κειμένου στοὺς κώδικες τῆς ἀγιορείτικης μονῆς ἐγίνε δυνατός χάρις στὴ βοήθεια τοῦ συναδέλφου Φωκίωνα Κοτζαγεώργη, τὸν ὁποῖο καὶ εὐχαριστῶ θερμὰ. β) Τὸ κείμενο ἐντόπισε στὴν ἀνεκδότη *Βίβλο Βασιλειῶν* τοῦ Κ. Δαπόντε καὶ πρωτοδημοσίευσε, στὴν πλήρη μορφή του, ὁ Ἀλέξανδρος Ε. Λαυριώτης (1893) καὶ ὄχι ὁ Σ. Σκοπετέας (1954)· ἐπιπλέον, ὁ Ἀλέξανδρος Ε. Λαυριώτης δὲν ἐντόπισε τὸ κείμενο στὴ μονὴ Ξηροποτάμου, ἀλλὰ στὴ *Βίβλο Βασιλειῶν* «σωζομένη ἐν δυσὶ τόμοις ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Μ. Λύρας ὑπ' ἀριθμ. 13-14 θέσιν Λ». Βλ. Ἀλέξανδρος Ε. Λαυριώτης, «Ποικίλη ἱστορία ἐκ τῆς Βίβλου τῶν Βασιλειῶν ἀνεκδότου συγγραμματος Καίσαριου Δαπόντε», *Νεολόγου Εβδομαδιαία Ἐπιθεώρησις Πολιτική, Φιλολογική, Ἐπιστημονική* 2 (1892-1893), 1008-1009.

Ἐπιπλέον, τὸ κείμενο «Εἰδησις τῶν τάξεων τῶν Μουρατόρων» συνεχίζεται καὶ τελειώνει στὸ πᾶν μέρος τῆς σελίδας τοῦ πίνακα περιεχομένων, πρὶν ἀπὸ τὸν τίτλο του («Κατάλογος τῶν ἐν τῷ παρόντι»), ἀναφέροντας συγκεκριμένα: «(τὰ σημεῖα καὶ νεύματα) τῶν μουρατόρων διὰ τῶν ὁποίων καὶ γινώσκονται εἶναι ταῦτα: ~ Ἀλφάβιτον τῶν μουρατόρων : ~ » (βλ. τὸ παανομοιότυπο ποῦ ἀκολουθεῖ). Στὴν ἄλλη μορφὴ τοῦ ἴδιου κειμένου, σὲ αὐτὴν ποῦ μᾶς τὸ παραδίδει ὁ κώδικας τοῦ Δαπόντε, τὸ ἀντίστοιχο ἀπόσπασμα ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ταῦτα εἶναι τὰ σημεῖα καὶ ἡ τάξις τῶν Ἐλευθέρων Κονιάτων (δηλαδὴ τῶν ἐλευθέρων τεκτόνων, τῶν *muratori*), καὶ οἱ χαρακτῆρες ὁποῦ γράφουν εἶναι αὐτοὶ ὁποῦ φαίνονται»· καὶ στὴ συνέχεια παρατίθενται οἱ συγκεκριμένοι χαρακτῆρες, γράμματα ἐνὸς ἄγνωστου ἀλφαβήτου.³ Τὰ γράμματα αὐτὰ δὲν ὑπάρχουν στὸν κώδικα τοῦ Καλλινίκου· ὥστόσο σημειώνεται ὅτι τὸ κείμενο ἔκλινε μὲ τὸ «Ἀλφάβιτον τῶν μουρατόρων».

Δημόσια Βιβλιοθήκη Ζαγοράς, χφ 11, σελίδα περιεχομένων,
χωρὶς ἀρίθμηση (τμήμα)

Τὴν ἀναφορὰ αὐτὴ («Ἀλφάβιτον τῶν μουρατόρων») στὸν κώδικα τοῦ Καλλινίκου, ὁ Δυοβουνιώτης τὴ συσχέτισε λαμβασμένα μὲ τὸ κείμενο ποῦ ἀκολουθεῖ τὴν «Εἰδησιν τῶν τάξεων τῶν Μουρατόρων», τὸ ὁποῖο φέρει τὸν τίτλο «Ἀρχὴ τοῦ Γ'», καὶ θεώρησε ὅτι τὸ δεύτερο αὐτὸ κείμενο ἀποτελοῦσε μέρος τοῦ προηγούμενου· ἔτσι, περιγράφοντας τὸν κώδικα, γράφει:

- 1 (φ. 1^α). Ἀλφάβητον τῶν Μουρατόρων (μόνον τὸ γ).
2. (φ. 8^α). «Ερμηνεία τοῦ σοφωτάτου καὶ ὑπερτίμου Ψελλοῦ εἰς τὸ

3. Α. Ἀγγέλου, «Ἡ καθίδρυση τοῦ ἐλεύθερου τεκτονισμοῦ...», ὁ.π., σ. 192. Στὸ ἀντίγραφο τῆς *Βίβλου Βασιλειῶν* τὸ ὁποῖο χρησιμοποίησε ὁ Ἀλέξανδρος Ε. Λαυριώτης, οἱ χαρακτῆρες αὐτοὶ παραλείπονται, ἀλλὰ ἀναφέρεται ὅτι εἶναι «εἰκοσι τέσσαρες»· βλ. Ἀλέξανδρος Ε. Λαυριώτης, «Ποικίλη ἱστορία...», ὁ.π., σ. 1009.

Ἄσμα τῶν ἁσμάτων διὰ στίχων πολιτικῶν πρὸς τὸν βασιλέα κῆρ Νικηφόρον Βοτανειάτην.»⁴

Στὸ κείμενο μὲ τὸν τίτλο «Ἀρχὴ τοῦ Γ'» δὲν περιλαμβάνονται παρὰ «φράσεις τινὲς τοῦ γ' στοιχείου» —ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ πίνακας περιεχομένων— οἱ ὁποῖες δὲν ἔχουν καμιά σχέση μὲ τὸν τεκτονισμό· πρόκειται οὐσιαστικὰ γιὰ μιὰ ἀπόπειρα λεξικογράφησης τῶν συνωνύμων μερικῶν λέξεων καὶ ἐκφράσεων ποὺ ἀρχίζουν ἀπὸ γάμα (π.χ. «Γαῖδαρος· ὄνος· κανθήλιος», «Γελῶ κρυφίως· ὑπομειδιάζω»)⁵. Βασισμένος στὴ λανθασμένη περιγραφή τοῦ κώδικα ἀπὸ τὸν Δυοβουνιώτη, ὁ Ἀγγέλου περιέπλεξε ἀκόμη περισσότερο τὸ ζήτημα:

«Ἔτσι ὅπως διατυπώνεται τὸ περιεχόμενο τοῦ κ(ώδικα), τὸ Ἀλφάβητο θὰ ἔπρεπε νὰ ἀρχίζει ἀπὸ τὸ φύλλο 1α καὶ νὰ τελειώνει στὸ φ. 7β. Ἡ σημερινὴ ὅμως κατάσταση τοῦ κ(ώδικα), μὲ ἀποσπασμένα τὰ πρῶτα φύλλα, περιορίζει τὴν ἔκταση τοῦ Ἀλφαβήτου ἀπὸ τὸ φ. 1α ἕως 2β. Κατὰ συνέπεια, πρέπει κάποια στιγμή νὰ ἀποσπάσθηκαν τὰ φύλλα 3 ἕως 7, ἀφοῦ, ἄλλωστε, ὁ Δυοβουνιώτης ἀναφέρει ὅτι ὑπάρχει μόνον τὸ γ. Ὡστόσο καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Δυοβουνιώτη εἶναι ἐπισημάνσιμος, γιὰ τὴν περιγραφή τοῦ κ(ώδικα) περιορίστηκε νὰ ἀντιγράψει τὰ περιεχόμενα ὅπως ἀναφέρονται στὸ φ. 2β, ποὺ ἔγινε ἀπὸ ἄλλο, μεταγενέστερο ἀπὸ τοῦ γραφέα τοῦ κ(ώδικα), χέρι, καὶ ἴσως μάλιστα τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Καλλίνικου Γ', στὴν κατοχὴ τοῦ ὁποῖου βρισκόταν καὶ ὁ κ(ώδικας).»⁶

Ἡ ὑπόθεση αὐτὴ τοῦ Ἀγγέλου δὲν εὐσταθεῖ ἀφοῦ: α) τὰ φύλλα τοῦ κώδικα στὰ ὁποῖα εἶναι γραμμένο τὸ σχετικὸ μὲ τὸν τεκτονισμό κείμενο δὲν φέρουν ἀρίθμηση· β) ἡ ἀρίθμηση τῶν φύλλων, ὅπως σημειώθηκε προηγουμένως, ἀρχίζει ἀπὸ τὸ ἐπόμενο, λεξικογραφικὸ κείμενο («Ἀρχὴ τοῦ Γ'»), τὸ ὁποῖο καταλαμβάνει συγκεκριμένα τὰ φ. 1^α-6^α. γ) τὰ φ. 6^β-7^α εἶναι ἄγραφα, ἐνῶ στὸ φ. 7^β εἶναι γραμμένοι μερικοὶ «στίχοι πολιτικοὶ ἡμέτεροι (τοῦ Καλλίνικου)».

4. Κ. Δυοβουνιώτης, «Κατάλογος...», ὁ.π., σ. 466.

5. Δημόσια Βιβλιοθήκη Ζαγοράς, χφ 11, φ. 3^β, 5^α.

6. Α. Ἀγγέλου, «Ἡ καθίδρυση τοῦ ἐλεύθερου τεκτονισμοῦ...», ὁ.π., σ. 184 σημ.

4 (τὸ ἀπόσπασμα), 224 (διαπίστωση μὲ βάση τὴν ὑπόθεση ποὺ διατυπώνεται στὸ ἀπόσπασμα).

Η ταυτότητα τῆς παλαιότερης ἐλληνικῆς πηγῆς γιὰ τὸν τεκτονισμό

Στὸν κώδικα τοῦ Δαπόντε, τὸ κείμενο «Εἰδήσεις τῶν τάξεων τῶν Μουρατόρων» τιτλοφορεῖται διαφορετικὰ («Τάξις γινομένη ἐπὶ ὑποδοχῇ τινὸς Ἐλευθέρου Κονιάτου») καί, ἐπίσης, συνοδεύεται ἀπὸ μία «ἐνθύμησις» τοῦ σκοπελίτη λογίου τοῦ ἔτους 1747, ἡ ὁποία μᾶς πληροφορεῖ ὅτι: α) ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Παΐσιος Β' (γ' πατριαρχία: 1744-1748) ἔλαβε τὴν «εἰδήσιν τῆς τάξεως καὶ τοῦ νεωτερισμοῦ» τῶν τεκτόνων ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Σμύρνης Νεόφυτο καὶ καταδίκασε τὸν τεκτονισμό· β) οἱ τέκτονες πρωτοεμφανίστηκαν στὴν Κωνσταντινούπολη –συγκεκριμένα στὸν Γαλατὰ– τὸ 1747 καὶ ἐκδιώχθηκαν ἀπὸ «τοὺς αὐτὸν (δηλ. τὸν Γαλατὰν) κρατοῦντας».⁷ Τὶς δύο αὐτὲς διαφορετικὲς πληροφορίες τίς συσχέτισε ὁ Μ. Ι. Γεδεὼν καὶ συμπέρανε ὅτι «κατὰ τὸ 1744 ἢ 1745 ἡ Ἐκκλησία πληροφορηθεῖσα τὴν ἐν Γαλατᾷ Κων/πόλεως σύστασιν μασονικῆς λέσχης ἐξέδωκεν ἐπὶ τούτῳ συνοδικὸν γράμμα, ὅπερ ἀπεδοκίμαζε τὴν ἐταιρίαν ταύτην».⁸ Μὲ ἀφετηρία τὸ συμπέρασμα τοῦ Γεδεὼν, ὁ τέκτονας Δ. Π. Καλογερόπουλος ἔφτασε στὸ σημεῖο νὰ θεωρήσει ὅτι ὁ Παΐσιος Β' ἀναθεμάτισε τοὺς τέκτονες, ἀφοῦ «εἰς τὰς χεῖρας του εἶχε περιέλθει ἀντίτυπον τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον: *Τέκτων Μαθητευόμενος. Πρῶτος βαθμός*, ἐκδοθέντος καὶ κυκλοφοροῦντος τῷ 1745 ἐν Κωνσταντινουπόλει πρώτου Ἑλληνικοῦ Τυπικοῦ».⁹ Ἐτσι, ὅταν ὁ ἐπίσης τέκτονας Σ. Σκοπετέας δημοσίευσε ἀργότερα τὸ ἐν λόγω κείμενο (ἀπὸ τὸν κώδικα τοῦ Δαπόντε) ἦταν βέβαιος ὅτι «πρόκειται περὶ περιλήψεως Τεκτ(ονικοῦ) Τυπικοῦ Αὐο βαθμοῦ, γεγραμμένης εἰς τὸ τοῦ Δαπόντε λεκτικὸν ὕφος

7. Στὸ ἴδιο, σ. 192. Βλ. πανομοιότυπο τῆς «ἐνθύμησης» στὴ σ. 168.

8. Μ. Ι. Γεδεὼν, *Πατριαρχικοὶ πίνακες. Εἰδήσεις ἱστορικαὶ βιογραφικαὶ περὶ τῶν πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου μέχρι Ἰωακείμ Γ' τοῦ ἀπὸ Θεσσαλονίκης. 36-1884*, ἀνασύνταξη κειμένου, φιλολογικὴ ἐπιμέλεια, πίνακες καὶ εὐρετήρια τοῦ Ν. Α. Φοροπούλου [Σύλλογος πρὸς Διάδοσιν Ὁφελίμων Βιβλίων, ἀρ. 60], Ἀθήνα ²1996 (= 2003), σ. 533, ὅπου ὁμως ὁ συγγραφέας δὲν προσδιορίζει τὴν πηγὴ του: «ὡς ἀνέγνω ἐν ἀγιορειτικῷ χειρογράφῳ», γράφει. Ὡστόσο, σὲ μία ἄλλη μελέτη του, ὁ Γεδεὼν διευκρινίζει ὅτι πηγὴ του εἶναι τὸ χειρόγραφο τοῦ Καίσαριος Δαπόντε καὶ ὅτι ἀπὸ τὰ γράμματα μὲ τὰ ὁποῖα ὁ Παΐσιος Β' καταδίκασε τὸν τεκτονισμό, «οὐδὲν ἤλθεν εἰς γνῶσιν» του· βλ. «Ἐκκλησία καὶ Ἐπιστήμη κατὰ τὸν III' αἰῶνα», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 8 (1887-1888), 283.

9. Δ. Π. Καλογερόπουλος, *Ἱστορία τῆς ἀνὰ τὰς Ἑλληνικὰς Χώρας Ἐλευθέρως Τεκτονικῆς*, τχ. Α', 1740-1872, Ἀθήνα 1932, σ. 3.

τῆς Ἐποχῆς, ὡς δύναται εὐκόλως νὰ διαπιστώσῃ πᾶς Τέκτ(ων)». ¹⁰ Ὁ Α. Ἀγγέλου, δημοσιεύοντας καὶ σχολιάζοντας καὶ τὶς δύο παραλλαγές τοῦ κειμένου αὐτοῦ (ἀπὸ τοὺς κώδικες τοῦ Δαπόντε καὶ τοῦ Καλλινίκου), δέχεται τὴν ἄποψη τῆς τεκτονικῆς ιστοριογραφίας ὅτι πρόκειται γιὰ τεκτονικὸ τυπικὸ, ἀναγνωρίζοντας ὥστόσο ὅτι ἡ πληροφορία τοῦ Καλογερόπουλου γιὰ τὴν κυκλοφορία τοῦ τυπικοῦ σὲ ἔντυπη μορφή, στὴν Κωνσταντινούπολη, εἶναι ἀμάρτυρη· μάλιστα, ὑποθέτει ὅτι πρόκειται γιὰ μετάφραση τοῦ τυπικοῦ ποὺ ὁ ἄγγλος τέκτονας Alexander Drummond, ἰδρυτὴς τῶν πρώτων στοῶν στὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο, «πρέπει νὰ ἔφερνε μαζί του». ¹¹ Ἀμφιβολίες γιὰ τὴν ὀρθότητα τῆς ἀποψῆς αὐτῆς ἐξέφρασε πρόσφατα καὶ ἡ Ἰλντ Χατζηπαναγιώτη–Sangmeister, καθὼς γράφει συγκεκριμένα σὲ μία σημείωση τοῦ σχετικοῦ ἔργου της:

«Ὅσον ἀφορὰ τὴν προέλευση τοῦ κειμένου: δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ προέρχεται ἀπὸ κάποια τεκτονικὴ ἐκδοχή. Μέχρι τὸ 1744/5 ποὺ φαίνεται νὰ ἀρχίζει ἡ μεταφορὰ τοῦ τεκτονισμοῦ στὸν ἐλληνόφωνο χῶρο, ὁ σημαντικότερος τρόπος διάδοσης τῶν τεκτονικῶν τυπικῶν ἐξῶ ἀπὸ τὸ περιβάλλον τῶν στοῶν ἦταν τὰ ἀντιτεκτονικὰ κείμενα καὶ ὄχι οἱ τεκτονικὲς ἐκδόσεις.» ¹²

Στὸν τεκτονισμό, ὡς τυπικὰ (*rituals, rituels*) ἐννοοῦνται σήμερα τὰ κείμενα ποὺ περιλαμβάνουν «des paroles prononcées et les actions effectuées par les membres d'une Loge au moment d'ouvrir et de fermer leurs travaux, et lorsque l'initiation ou un grade maçonnique est conféré». Μὲ αὐτὴ τὴν ἐννοια, καμιά ἀπὸ τὶς σωζόμενες, παλαιότερες τοῦ 1760,

10. Σ. Σκοπετέας, «Μουρατόροι καὶ Κονιάται», *Τεκτονικὸν Δελτίον* 18 (Ἰούνιος 1954), 561.

11. Α. Ἀγγέλου, «Ἡ καθίδρυση τοῦ ἐλεύθερου τεκτονισμοῦ...», ὁ.π., σ. 223–225. Μὲ ἐξάιρεση τῇ μελέτῃ τοῦ Α. Χ. Ριζόπουλου (βλ. σημ. 17), ἡ σύγχρονη ἐλληνικὴ, τεκτονικὴ ἢ μὴ, ιστοριογραφία ἐξακολουθεῖ νὰ θεωρεῖ ὅτι πρόκειται γιὰ τεκτονικὸ τυπικὸ ἦ, ἔστω, γιὰ περίληψιν ἑνὸς τυπικοῦ· βλ. ἀντίστοιχα Σ. Papastathopoulos, «Les mouvements anti-maçonniques dans l'espace hellénophone, de 1740 à nos jours : réactions orthodoxes, ecclésiastiques et laïques», *Acta Maciconica* 9 (1999), 230–232 καὶ Ι. Λουκάς, *Ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς μασονίας καὶ ἡ ἐλληνικὴ ἱστορία*, Ἀθήνα 1991, σ. 40–43. Εὐχαριστῶ τὸν συνάδελφο Thierry Zarcone ποὺ μοῦ ἔκανε γνωστὴ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἄρθρου τοῦ Παπασταθόπουλου.

12. Ἰλντ Χατζηπαναγιώτη–Sangmeister, *Ὁ τεκτονισμὸς στὴν ἐλληνικὴ κοινωνία καὶ γραμματεία τοῦ 18ου αἰῶνα. Οἱ γερμανόφωνες μαρτυρίες*, Ἀθήνα 2010, σ. 141–142 σημ. 33.

χειρόγραφες ἢ ἔντυπες, ἀγγλικές τεκτονικές «κατηχήσεις» (*catechisms*) –διαλεκτικά κείμενα μὲ ἐρωταποκρίσεις– δὲν ἀποτελοῦν τυπικά· ἐνῶ ἓνα ἀχρονολόγητο χειρόγραφο γαλλικὸ τεκτονικὸ κείμενο, τὸ ὁποῖο θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ τυπικό, εἶναι μεταγενέστερο τοῦ 1745.¹³ Κατὰ συνέπεια, τὸ ἀφηγηματικὸ κείμενο ποὺ μᾶς παραδίδουν οἱ κώδικες τοῦ Δαπόντε καὶ τοῦ Καλλινίκου δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἐλληνικὸ τεκτονικὸ τυπικὸ οὔτε μετάφραση ἀγγλικοῦ τεκτονικοῦ τυπικοῦ.

Ὁ ἱστορικὸς Pierre-Yves Beaurepaire, μὲ ὅσα ἀναφέρει στὸ ἀκόλουθο παράθεμα, μᾶς ἐπιτρέπει ἐντέλει, ὅχι μόνον νὰ προσεγγίσουμε τὰ ξένα πρότυπα τοῦ ἐν λόγῳ ἐλληνικοῦ κειμένου, ἀλλὰ καὶ νὰ κατανοήσουμε τὸν χαρακτήρα καὶ τὴ χρήση του:

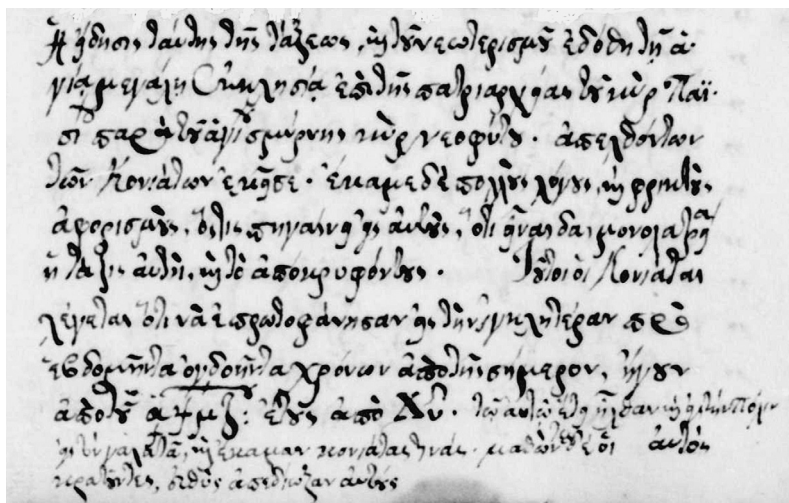
«Parmi les ouvrages qui traitent de la Franc-maçonnerie au XVIIIe siècle, le genre de la divulgation s'impose très rapidement avec des ouvrages phares comme la *Masonry Dissected* de Prichard de 1730, dont une traduction française circule avant 1743, et le *Secret de l'ordre des francs-maçons* de l'abbé Pérau, publié en 1745. Ces ouvrages de divulgation ont paradoxalement joué un rôle essentiel dans le développement de l'Ordre maçonnique. Dépourvus de privilèges royaux, mais bénéficiant d'une large diffusion, traductions, éditions partielles et plagats abondent, ils ont fait connaître l'Ordre à des milliers de profanes, dont nombre sollicitèrent ensuite leur réception, et ils ont surtout permis de garder la trace écrite des catéchismes maçonniques et des rituels de réception, quand la règle primitive de la transmission orale et de l'apprentissage par cœur des catéchismes entraînait nécessairement leur altération involontaire voir leur perte, dès lors que la chaîne de la mémoire orale était rompue. C'est ainsi qu'on utilise couramment au XVIIIe siècle les livres de Prichard et de Pérau, pour procéder aux réceptions aux trois premiers grades.»¹⁴

Ἀνάμεσα στὰ ἔργα αὐτὰ (*divulgations, exposures*), λοιπόν, ποὺ κοινοποιοῦσαν στοὺς «ἀμύητους» (*profanes*) τὸ τελετουργικὸ μύησης στὸν τεκτονισμό, τὸ ὁποῖο ἀρχικά μεταδιδόταν προφορικά, θὰ πρέπει νὰ ἀναζητήσει κανεὶς τὰ ξένα πρότυπα τοῦ ἐλληνικοῦ κειμένου, πράγμα ποὺ

13. A. Bernheim, «Le plus ancien rituel maçonnique manuscrit français ?», *Masonica* 2 (1992), 1-31 (ἀναδημοσίευση στὴν ἱστοσελίδα http://www.freemasons-freemasonry.com/masonica_GRA_bernheim01.html).

14. P.-Y. Beaurepaire, *La République universelle des francs-maçons. De Newton à Metternich*, Rennes 1999, σ. 14-15.

ἐπισήμανε καὶ ἡ Χατζηπαναγιώτη–Sangmeister, παρατηρώντας ἐπίσης τὸ ἐξῆς: «Μία πρόχειρη σύγκριση ἐδείξε ὅτι τὸ σωζόμενο ἐλληνικὸ τυπικὸ παρουσιάζει πολλὰς ὁμοιότητες με τὸ τυπικὸ που περιγράφει ὁ Pérau στο ἔργο του».¹⁵ Τὸ ἔργο *Le secret des francs-maçons* τοῦ γάλλου ἀββᾶ Gabriel-Louis Calabre Pérau, τὸ ὁποῖο πρωτοεκδόθηκε τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1744 καὶ γνώρισε ἔκτοτε πολλὰς ἐκδόσεις, μεταφράσεις καὶ ἀντιγραφές, περιγράφει πράγματι τὸ τελετουργικὸ μύησης στὸν τεκτονισμό, λίγὸ ἢ πολὺ, ὅπως περιγράφεται καὶ στὸ ἐλληνικὸ κείμενο· ἀλλὰ ὁ Pérau, στὸ συγκεκριμένο σημεῖο τοῦ ἔργου του, ἀντέγραψε ἓνα παλαιότερο κείμενο τὸ ὁποῖο εἶναι γνωστὸ στὴν ἱστοριογραφία ὡς «τὸ φυλλάδιο τοῦ Hérault» ἢ «τὸ τυπικὸ τοῦ Hérault». Τὸ κείμενο αὐτό, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ παλαιότερο γνωστὸ πρωτότυπο γαλλικὸ κείμενο κοινοποι-

Μονὴ Ξηροποτάμου, χφ 255, φ. 251^β (τμήμα)

15. Ἰλνι Χατζηπαναγιώτη–Sangmeister, *Ὁ τεκτονισμὸς...*, ὁ.π., σ. 141–142 σημ. 33. Θὰ πρέπει ὅμως νὰ διευκρινιστεῖ ἐδῶ τὸ ἐξῆς: Ἡ Ἰλνι Χατζηπαναγιώτη–Sangmeister θεωρεῖ τὸ ἔργο τοῦ ἀββᾶ Pérau, ὅπως καὶ τοῦ Prichard, ἀντιτεκτονικὸ ἔργο. Τὰ συγκεκριμένα ἔργα δὲν στρέφονταν ἐναντίον τῶν τεκτόνων, ἀπλῶς κοινοποιοῦσαν τὶς κατηχήσεις καὶ τὰ τελετουργικά τους· γι' αὐτὸ τὸν λόγο καὶ ὁ P.-Y. Beaurepaire τὰ χαρακτηρίζει, στὸ ἀπόσπασμα ποὺ παρατέθηκε, ὡς «ouvrages de divulgation». Βλ. ἐπίσης τὸ λήμμα «Livre» τοῦ ἴδιου συγγραφέα στὸ E. Saunier (ἐπιμ.), *Encyclopédie de la Franc-maçonnerie*, Παρίσι 2000, σ. 504–507.

ησης μυστικῶν τοῦ τεκτονισμοῦ, συντάχθηκε ἀπὸ τὸν γάλλο ἀνώτατο ἀξιωματικὸ τῆς ἀστυνομίας (*Lieutenant général de police*) René Hérault καὶ δημοσιεύθηκε γιὰ πρώτη φορὰ μεταξὺ τῆς 13ης καὶ τῆς 16ης Δεκεμβρίου 1737· τοὺς ἐπόμενους μῆνες, αὐτὴ ἡ ἀρχικὰ ὑπηρεσιακοῦ χαρακτῆρα ἐκθεση τοῦ Hérault κυκλοφόρησε χειρόγραφα ἢ ἀναδημοσιεύτηκε, συχνὰ ἐλαφρῶς παραλλαγμένη, σὲ ἐφημερίδες καὶ βιβλία διαφόρων χωρῶν καὶ σὲ πολλὰς γλώσσες.¹⁶ Μιὰ ἀντιπαραβολὴ τοῦ κειμένου αὐτοῦ καὶ τῶν δύο ἐλληνικῶν παραλλαγῶν ἔχει ἤδη γίνεи ἀπὸ τὸν τέκτονα Α. Χ. Ριζόπουλο¹⁷ καὶ ἀποδεικνύει, τελικὰ, ὅτι τὸ ἐλληνικὸ κείμενο ἀποτελεῖ μετάφραση κάποιας χειρόγραφης ἢ ἐκδομένης παραλλαγῆς τῆς ἐκθεσης τοῦ Hérault, προφανῶς ἰταλικῆς, ἀφοῦ ἡ παραλλαγὴ στὸν κώδικα τοῦ Καλλινίκου ἔχει ἔντονα ἰταλικά γλωσσικὰ στοιχεῖα. Ἐπιπλέον, ἡ ἴδια ἀντιπαραβολὴ ἀποσαφηνίζει τὴ σχέση τῶν δύο παραλλαγῶν τοῦ ἐλληνικοῦ κειμένου, πράγμα πού παρέβλεψε ὁ Ριζόπουλος· συγκεκριμένα ἐπιβεβαιώνει τὴ διαπίστωση τοῦ Α. Ἀγγέλου ὅτι ἡ μορφή τοῦ ἐλληνικοῦ κειμένου στὸν κώδικα τοῦ Καλλινίκου εἶναι πλησιέστερη στοῦ γαλλικοῦ πρότυπο. Ἄς δοῦμε τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα:

16. H. Amblaine [=A. Bernheim], «Masonic Cathéchisms and Exposures», *Ars Quatuor Coronatorum* 106 (1993), 141-153 (ἀναδημοσίευση στὴν ἱστοσελίδα <http://www.freemasons-freemasonry.com/bernheim8.html>). Γιὰ τὴ χειρόγραφη κυκλοφορία τοῦ κειμένου βλ. J. A. M. Snoek, «A Manuscript Version of Hérault's Ritual», στὸ R. Caron – J. Godwin – W. J. Hanegraaff – J.-L. Vieillard-Baron (ἐπιμ.), *Ésotérisme, gnosés & imaginaire symbolique : Mélanges offerts à Antoine Faivre* [Gnostica, ἀρ. 3], Leuven 2001, σ. 507-521. Τὴν ἐκθεση τοῦ Hérault ἀντέγραψε καὶ ὁ ἱππότης Valerio di Muzio di Angelliere Alticozzi, σωματοφύλακας τοῦ μεγάλου δούκα τῆς Τοσκάνης, στὸ ἔργο του *Relazione della Compagnia de' Liberi Muratori*, τὸ ὁποῖο δημοσιεύτηκε τὸ 1746 στὴ Νάπολη καὶ ἀποτελεῖ τὴν παλαιότερη ἐκδοση στὴν ἰταλικὴ γλώσσα πού κοινοποιοῦσε τὰ μυστικὰ τῶν τεκτόνων· βλ. τὴ σύγχρονη ἐπανεκδοση τοῦ ἔργου: Valerio Angiolieri Alticozzi, *Relazione della Compagnia de' Liberi Muratori* [Biblioteca Massonica – Fonti, ἀρ. 4], Foggia 1992, σ. 13-14 (πρόλογος τοῦ S. Mennini γιὰ τὴ σημασία τοῦ ἔργου), 30 κ.έ. (περιγραφή τοῦ τελετουργικοῦ μύησης).

17. Α. Χ. Ριζόπουλος, *Ἑλληνικὸ Τεκτονικὸ Ἐγχειρίδιο*, Ἀθήνα ³2011 (α' ἐκδοση: 2002), σ. 51-52, 210-215 (ἀντιπαραβολὴ τῶν κειμένων). Θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ὁ Ριζόπουλος ἀναφέρει τὸ κείμενο τοῦ Hérault ὡς «τὸ φυλλάδιο *Réception d'un Frey=Maçon*» καὶ δὲν κάνει λόγο γιὰ τὸν συγγραφέα τοῦ φυλλαδίου (προφανῶς τὸ θεωρεῖ ἀνώνυμο)· ὅπως ὅμως γράφει ὁ Α. Bernheim («Masonic Cathéchisms...», ὁ.π.), δὲν εἶναι ὀρθὸ τὸ φυλλάδιο τοῦ Hérault νὰ ἀναφέρεται μὲ τὸν τίτλο *Réception d'un Frey=Maçon*, διότι ὁ τίτλος αὐτὸς ἐκφράζει μόνον «one of the many slightly different printed versions of the publication ordered by Hérault in December 1737».

Ηέρault	κώδικας Καλλινίκου	κώδικας Δαπόντε
α) «On le deppouille de tous les Métaux & Joyaux qu'il peut avoir sur lui, comme Boutons, Bagues, Boetes &c.»	α) «Μετά ταῦτα εὐγάζωντάς του κάθε εἶδος μετάλλου καὶ λίθων πολυτελῶν, φίμπιας, δηλ. κουμπία, ταμπικέρα, δακτυλίδια καὶ τὰ παραπλήσια (...)»	α) «Ἐπειτα τοῦ ἀφαιρεῖται κάθε λογῆς μέταλλον, λίθοι πολύτιμοι καὶ τὰ ἐξ ἧς»
β) «Après quoi le Parrain laisse dans la Chambre obscure son Filleul, & va frapper trois fois à la Porte de la Chambre de Réception où le Vénérable Grand Maître est avec le Gros du Corps. Le dit Grand Maître répond de dedans par trois autres Coups, & fait ouvrir la Porte. Alors le Parrain dit : Il se présente un Gentilhomme, Nommé, un Tel : qui demande à être Reçu (Nota qu'il y a en dehors & en dedans, de la Grande Chambre de Réception, quelques Frères Surveillans, l'Ejépe nue en main, pour écarter les Profanes).»	β) «Καὶ μετὰ ταῦτα κρούει ὁ ρεθεὶς ἀνάδοχος, ὃς καὶ ὀδηγός, τὴν θύραν τρεῖς, λέγωντας ὅτι εἰς εὐγενικῶς παρεστάνθῃ διὰ νὰ προσδεχθῇ εἰς τὴν συντροφίαν. (Ἐσθθεν καὶ ἐξώθεν αὐτῆς τῆς κάμερας εἶναι ἔτοιμοι συναδελφοὶ μὲ τὰ σταθία γυμνά εἰς τὰς χεῖρας, ὅπου τὴν φιλάττουσιν ἀπὸ κάθε ῥῦπον).»	β) «Περὼντας οὗτος ὁ καιρός, ἐρωτᾶται τρεῖς φοραῖς περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ βαπτισματος. Ἐσθ καὶ ἐξω ἀπὸ τὸ σπῆτι εἶναι οἱ συναδελφοὶ μὲ σταθί γυμνὸν εἰς τὰς χεῖρας, φιλάττοντές τον ἀπὸ κάθε ἀκαθαρσίαν.»
γ) «Le Grand Maître dit : faites lui voir le Jour, il y a assez longtems, qu'il en est privé. Dans cet instant on lui débände les yeux ;»	γ) «(...) προστάζει νὰ τοῦ δοθῇ εὐκαιρία νὰ ἰδῇ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, ἀπὸ τὸ ὅπου ὕστερήθη διὰ ὀλίγον καιρόν. Καὶ εὐθὺς ξεδαίνοντές του τὰ μάτια (...)»	γ) «(...) καὶ ἐπ'αὐτῇ προστάζει νὰ τοῦ λυθῶν οἱ ὀφθαλμοί.»
δ) «Alors avant de remettre son Verre sur la Table, on le porte sur la Mamelie gauche ; puis sur la droite ensuite en avant : Le tout par trois fois (...)»	δ) «καὶ κατεβάζοντάς το τὸ σφίγγουσι τρεῖς φοραῖς εἰς τὴν δεξιάν, ἀριστεράν καὶ κορυφὴν τοῦ στήθους (...)»	δ) «καὶ βάζωντάς το κάτω καὶ ὕστερον πέρνωντάς το τὸ σφίγγουν εἰς τὸ ἀριστερόν μέρος τοῦ στήθους τρεῖς φοραῖς (...)» ¹⁸

18. Βλ. Α. Χ. Ριζόπουλος, *Ἑλληνιστὸ Τεκτονικὸ Ἐγχειρίδιο*, ὁ.π., σ. 210 (α), 210-211 (β), 212 (γ), 214 (δ).

Ὁ Ἀγγέλου, ἀντιπαραβάλλοντας τὶς δύο ἐλληνικὲς παραλλαγές τοῦ κειμένου, διαπίστωσε ἐπιπλέον ὅτι ὁ συντάκτης τῆς παραλλαγῆς ποὺ μᾶς παραδίδει ὁ κώδικας τοῦ Δαπόντε εἶχε ὑπόψη του τὴν ἄλλη παραλλαγή (τοῦ κώδικα τοῦ Καλλινίκου), διότι «ἐνῶ διαφέρουν τόσο λεκτικὰ τὰ δύο τυπικά, καὶ μόνο τὸ γεγονὸς ὅτι ὑπάρχουν καὶ στὰ δύο τρεῖς φράσεις ἀπόλυτα ταυτόσημες, πρέπει νὰ ἀποκλείσει τὸ ἐνδεχόμενο γιὰ μεταφραστικὴ σύμπτωση». Ἡ ἀντιπαραβολὴ τῶν ἐλληνικῶν παραλλαγῶν καὶ τοῦ γαλλικοῦ προτύπου μᾶς δείχνει, ἐπίσης, ὅτι ὁ συντάκτης τῆς δεύτερης παραλλαγῆς (τοῦ κώδικα τοῦ Δαπόντε) εἶχε στὰ χέρια του καὶ κάποιο ἄλλο, πλησιέστερο στοῦ γαλλικοῦ πρότυπο κείμενο, καθὼς μερικὲς φράσεις τοῦ προτύπου μεταφράζονται πιστὰ στὴν παραλλαγή αὐτή, ἐνῶ ἀποδίδονται λανθασμένα ἢ παραλείπονται στὴν πρώτη παραλλαγή (τοῦ κώδικα τοῦ Καλλινίκου). Οἱ πιὸ ἐνδεικτικὲς φράσεις εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

Hérault	κώδικας Δαπόντε	κώδικας Καλλινίκου
α) «Il n'a rien contre la Loy, contre la Religion, contre le Roi, ny contre les Mœurs (...)»	α) «(...) ὁμῶς διὰ νὰ μὴ λογιάσης ὅτι τὸ τοιοῦτον ἐνεργεῖται ἐναντίον τοῦ νόμου, πίστεώς τε καὶ τοῦ βασιλέως (...)»	α) «μὴν ἤθελες τὸ κρίνη ὁμῶς ἐναντίον τῆς γραφῆς, τῆς πίστεως καὶ βασιλέως (...)»
β) «(...) il pose la Main droite sur l'Evangile (...)»	β) «(...) ἔχοντας τὸ δεξιὸν του χέρι ἐπάνω εἰς τὸ Εὐαγγέλιον (...)»	β) «(...) τὴν δὲ ἀριστερὰν χεῖρα ἔχωντάς την ἐπάνω τοῦ Εὐαγγελίου (...)»
γ) «(...) on se met à Table ou l'on boit, avec la permission du V. G. M. à la Santé du nouveau Frère (...)»	γ) «Ἐπειτα, ἀδείχ τοῦ Προτομαῖστορος, κάθηνται εἰς τὴν τράπεζαν καὶ πίνουν εἰς τὴν ὑγείαν τοῦ συναδελφοῦ.»	γ) «Μετέπειτα, καθήμενος με ἀδειαν τοῦ μεγάλου διδασκάλου εἰς τὴν τράπεζαν διὰ νὰ πῇ εἰς τὴν ὑγείαν τῶν συναδελφῶν (...)»
δ) «& on crie par trois fois, chacun, Vivat.»	δ) «(...) φωνάζοντας ὁμοῦ τρεῖς φορὰς, ζήτω, ἤγουν βίβατ.»	δ) «φωνάζοντας με ὑψηλὴν φωνὴν τὸ βίβα.» ¹⁹

19. Στὸ ἴδιο, σ. 212 (α), 213 (β), 214 (γ, δ).

*Ἡ πρόσληψη τοῦ τεκτονισμοῦ ἀπὸ τὸν ὀρθόδοξο κληρὸ
καὶ ἀπὸ τὸν Καλλίνικο*

Ἡ ἀτεκμηρίωτη πληροφορία τοῦ Δ. Καλογερόπουλου ὅτι ἡ «Εἰδησις τῶν τάξεων τῶν Μουρατόρων» κυκλοφόρησε τὸ 1745, σὲ ἔντυπη μορφή, στὴν Κωνσταντινούπολη, ὁδήγησε τὸν Α. Ἀγγέλου στὴν εἰκασία «ὅτι τὸ ἔντυπο αὐτὸ ἐχρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὸν Δαπόντε», καθὼς μάλιστα ὁ σκοπελίτης λόγιος «στὴν συγκεκριμένη αὐτὴν ἐποχὴ ἐξοῦσε στὴν Πόλη»· καὶ ἐπειδὴ τὸ δεύτερο «τυπικὸ» σώθηκε στὰ κατάλοιπα τοῦ πατριάρχου Καλλινίκου, «εἶναι πολὺ φυσικὸ νὰ συμπεράνουμε», προσθέτει ὁ Ἀγγέλου, «ὅτι ἔχει καὶ αὐτὸ τὴν ἴδια προέλευση μὲ τὸ πρῶτο, δηλαδὴ τὴν Κωνσταντινούπολη». Ὡστόσο, ὁ Ἀγγέλου, στὸ σημεῖο αὐτό, παραβλέπει μία προηγούμενη, διαφορετικὴ διαπίστωσή του: «Ἐνα ἀντίγραφο τοῦ «τυπικοῦ», στὴν ἴδια μορφή μὲ ἐκείνη στὴν ὁποία μᾶς τὸ παραδίδει ὁ Δαπόντες, σώζεται στὸν ὑπ' ἀριθμὸν 1 κώδικα τῆς Δημόσιας Βιβλιοθήκης Βυτίνας, ὁ ὁποῖος, «ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὸ περιεχόμενό του, ἔχει προέλευση ἀπὸ τὴν Ἡγεμονίαν καὶ περιλαμβάνει ἀρκετὰ ἔργα τοῦ Δαπόντε».²⁰ Ἄν θεωρήσουμε δεδομένη τὴ σχέση τῶν δύο ἐλληνικῶν παραλλαγῶν (σύμφωνα μὲ τὴ διαπίστωση τοῦ Ἀγγέλου) καί, ἐπίσης, λάβουμε ὑπόψη μας τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Δαπόντες εἶχε ἤδη στὰ χεῖρά του τὸ κείμενο τὸ 1747 (σύμφωνα μὲ τὴν «ἐνθύμησή» του), ἡ προέλευση τοῦ κειμένου ἀπὸ τὴν Παραδουνάβιαν Ἡγεμονίαν φαίνεται περισσότερο πιθανὴ γιὰ τοὺς ἐξῆς λόγους: α) Κατὰ τὴν τετραετία 1744-1748, ὁ Καλλίνικος διετέλεσε μητροπολίτης Προϊλάβου καὶ βρισκόταν στὴ Βράιλα.²¹ β) ὁ Δαπόντες ζοῦσε ἐπίσης στὴ Μολδοβλαχία καὶ ἔφτασε στὴν Κωνσταντινούπολη γύρω στὴς 27 Μαρτίου/7 Ἀπριλίου 1747, ὅπου, ὁμῶς, συνελήφθη ἀμέσως καὶ φυλακίστηκε γιὰ εἴκοσι μῆνες.²² γ) οἱ

20. Βλ. ἀντίστοιχα Α. Ἀγγέλου, «Ἡ καθίδρυση τοῦ ἐλεύθερου τεκτονισμοῦ...», ὅ.π., σ. 223-224, 183-184 σημ. 4. Ὁ Γ. Κεχαγιόγλου («Ἀνέκδοτα στοιχεῖα γιὰ τὸν Καϊσάριο Δαπόντε ἀπὸ τὸ χειρόγραφο Βυτίνας ἀριθ. 1», *Ὁ Ἑραριστὴς* 18 (1986), 36-37) διαπιστώνει ἐπίσης ὅτι ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ κείμενα τοῦ κώδικα αὐτοῦ ὁδηγοῦν στὰ χρόνια τῆς πρώτης διαμονῆς τοῦ Κ. Δαπόντε στὴ Μολδοβλαχία (1731-1746).

21. Βλ. ἰδιαιτέρως Α. Δ. Χρυσοβέργης, *Ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Καλλίνικος δ' Γ' ὁ ἐκ Ζαγοράς (1757)*, Ζαγορά 1995, σ. 51-60. Τὴν προέλευση τοῦ κειμένου ἀπὸ τὴν Παραδουνάβιαν Ἡγεμονίαν θεωρεῖ πιθανὴ καὶ ἡ Ἰλια Χατζηπαναγιώτη-Sangmeister (*Ὁ τεκτονισμὸς...*, ὅ.π., σ. 141 σημ. 33).

22. Γιὰ τὴν περίοδο αὕτῃ τῆς ζωῆς τοῦ Κ. Δαπόντε ἀναλυτικὰ βλ. Μάχη Πατζη-Ἀποστολοπούλου, *Ἑλληνες λόγιοι τοῦ 18ου αἰῶνα ἀφανεῖς, ἄσημοι καὶ διάσημοι σὲ διαστανδούμενες τροχιές* [ΚΝΕ/ΕΙΕ, ἀρ. 96], Ἀθήνα 2007, σ. 113-133.

δύο ἄνδρες συνδέονταν μὲ μακροχρόνια φιλία, τῆς ὁποίας ἡ ἀρχὴ θὰ πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ στὴν περίοδο κατὰ τὴν ὁποία ζοῦσαν στίς Ἡγεμονίες. Τὸ τελευταῖο γεγονός, καὶ ἰδιαίτερα τὸ ὅτι ὁ Καλλίνικος καὶ ὁ Δαπόντες ἀντάλλασσαν μεταξὺ τους βιβλία,²³ φαίνεται νὰ ἐξηγεῖ καὶ τὴν καταχώριση τῆς «Εἰδήσεως τῶν τάξεων τῶν Μουρατόρων» στοὺς κώδικες τῶν δύο λογίων. Ἄν ἡ προηγούμενη ὑπόθεση ἰσχύει, τότε ἡ διαφορετικὴ ἀπόδοση τοῦ κειμένου, στὴ δεύτερη σωζόμενη παραλλαγή του, εἶναι ἔργο τοῦ Δαπόντε, μὲ βάση τόσο τὴν παραλλαγή τοῦ Καλλινίκου ὅσο καὶ κάποια ἄλλη, πλησιέστερη στοῦ γαλλικοῦ πρότυπο. Ἄλλωστε, τὸ ἴδιο ἔπραξε ὁ σκοπελίτης λόγιος καὶ στὴν περίπτωση ἐνὸς ἄλλου κειμένου: Ὁ Δαπόντες, γράφοντας τὸ ἔργο του *Κατάλογος ἱστορικός*, «εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν» τὸ ἔργο τοῦ Καλλινίκου *Κατάλογος σοφῶν τινῶν τοῦ νῦν αἰῶνος*.²⁴

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν τόπο προέλευσης τῆς «Εἰδήσεως τῶν τάξεων τῶν Μουρατόρων», θὰ πρέπει νὰ θεωρεῖται βέβαιο ὅτι ὁ Καλλίνικος γνώριζε τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὴ δράση τῶν τεκτόνων πολὺ πρὶν γίνει οἰκουμενικός πατριάρχης (16 Ἰανουαρίου-22 Ἰουλίου 1757). Τὸ ζήτημα τῆς διάδοσης τῶν τεκτονικῶν ἰδεῶν φαίνεται νὰ ἀπασχολοῦσε ἔντονα τοὺς ὀρθόδοξους ἐκκλησιαστικοὺς κύκλους καθ' ὅλη αὐτὴ τὴν περίοδο· πέρα ἀπὸ τὴν ἔκδοση πατριαρχικοῦ γράμματος καταδίκης τοῦ τεκτονισμοῦ, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς τρίτης πατριαρχίας τοῦ Παϊσίου Β' (1744-1748), ἐκδόσεις κληρικῶν τῶν ἀρχῶν τῆς ἐπόμενης δεκαετίας ἀποδοκίμαζαν ἔντονα τὴ ραχδαία ἐξάπλωση τῶν τεκτονικῶν ἰδεῶν. «Οἱ Πρόδρομοι τοῦ Ἀντιχρίστου ἐσηκώθησαν, ἤγουν οἱ Φραγμασώνιδες», ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ, μεταξὺ ἄλλων, ἡ *Σύνοψις νέα βιβλίου νομικοῦ καὶ περι*

23. Κ. Καλλιανός, «Οἱ Ζαγοριανοὶ Καλλίνικος ὁ Δ' καὶ Κων/νος Ξυπόλυτος καὶ οἱ φιλικές τους σχέσεις μὲ τὸν Καיסάριο Δαπόντε», *Λιμνιώνας* 6 (ἔνοιξη 1994), 94-97. Πβ. Α. Δ. Χρυσοβέργης, *Οἱ θεολογικὲς κατευθύνσεις τοῦ πατριάρχου Καλλινίκου Γ' (1713-1791) καὶ τὰ βασικὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς του. Μὲ βάση τὴν ἐπιστολογραφία του, διδακτορικὴ διατριβή*, Τμῆμα Θεολογίας, Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 173-174 καὶ Α. Τσελίκας (ἐκδ.), *Καλλινίκου Γ' πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Τὰ κατὰ καὶ μετὰ τὴν ἐξορίαν ἐπισυμβάντα καὶ ἔμμετροι ἐπιστολαί*, Ἀθήνα 2004, σ. 45-46 σημ. 20.

24. Κ. Ι. Δυοβουνιώτης, *Καλλίνικος Γ'. Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως*, Ἀθήνα 1915 (ἀνατύπωση ἀπὸ τὸ π. *Τερὸς Σύνδεσμος* μὲ συνεχὴ σελιδαριθμηση), σ. 57-61. Πβ. τίς προσαρμογές πού ἐπέφερε ὁ Δαπόντες καὶ στὴν *Ἱστορία τῶν συμβάντων* τοῦ Δ. Ραμαδάνη (Μάχη Παΐζη-Ἀποστολοπούλου, *Ἑλληνες λόγιοι...*, ὅ.π., σ. 87-98).

ἐξομολογήσεως τοῦ Ἰσπαναίου (Βενετία 1753).²⁵ Τὴν ἐπόμενη χρονιά, ἐκδόθηκε στὴν ἴδια πόλη, μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Ἐφραίμ τοῦ Ἀθηναίου, τὸ ἔργο *Εὐαγγελικὴ Σάλπιγξ ἐκφωνηθεῖσα παρὰ τοῦ ποτὲ Ἱεροδιδασκάλου Μακαρίου χρηματίσαντος καθηγεμόνος τοῦ κατὰ τὴν Πάτμον νῆσον Ἑλληνομουσίου*.²⁶ Ὁ Ἐφραίμ, μετέπειτα πατριάρχης Ἱεροσολύμων (1766-1771), ὑπηρετοῦσε τότε στὴν ἀρχιεπισκοπὴ Κύπρου ὡς διδάσκαλος τῆς σχολῆς καὶ ἱεροκήρυκας²⁷ σὲ ἓνα κήρυγμά του μὲ τὸν τίτλο «Λόγος εἰς τὸ γενέσιον τῆς Θεομήτορος», τὸ ὁποῖο δημοσιεύτηκε στὸ τέλος τῆς *Εὐαγγελικῆς Σάλπιγγος* καὶ «δείχνει τὴν κακοδοξίαν τῶν Δυτικῶν περὶ τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας τῆς Θεοτόκου»,²⁸ ὁ Ἐφραίμ ἀσκεῖ δριμύεια κριτικὴ καὶ στὸν τεκτονισμό. Ἡ μαρτυρία αὐτή, ἐκτενέστερη ἀπὸ ἐκείνη τοῦ Ἰσπαναίου, παρόλο πὺ ἔχει ἀποθησαυριστεῖ ἤδη ἀπὸ τὸ 1912 (παρατίθεται μόνο σὲ γαλλικὴ μετάφραση), δὲν ἐπανῆλθε στὴν ἱστοριογραφικὴ ἐπιφάνεια.²⁹ εἶναι ἰδιαίτερα σημαντικὴ καθὼς, ὅπως θὰ

25. Κ. Γ. Πιτσάκης, «Μία νεοελληνικὴ Epitome Canonum Aucta: Ἰωάννου ἡ Παρθενίου Ἰσπαναίου, “Σύνοψις Νέα Βιβλίου Νομικοῦ καὶ Περὶ Ἐξομολογήσεως” (1753)», στὸ S. Troianos (ἐπιμ.), *Analecta Atheniensia ad ius byzantinum spectantia*, I [Forschungen zur Byzantinischen Rechtsgeschichte Athener Reihe, ἀρ. 10], Ἀθήνα-Κομοτηνὴ 1997, σ. 219. Βλ. καὶ Ἰλὶα Χατζηπαναγιώτη-Sangmeister, Ὁ τεκτονισμὸς..., ὁ.π., σ. 28. Γιά τὴν πατρότητα τοῦ ἔργου βλ. ἐπίσης Κ. Γ. Πιτσάκης, «Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις γιὰ τὸν “Ἱατροφιλόσοφο” καὶ κανονολόγο Ἰωάννη Ἰσπαναῖο († Ζάκυνθος 1770)», στὸν χαριστήριό τόμο *Φιόρα Τιμῆς γιὰ τὸν Μητροπολίτη Ζακύνθου Χρυσόστομο Β’ Συνετό, Ζάκυνθος 2009*, σ. 791 κ.έ.

26. Τὸ ἔργο αὐτὸ ἐπανεκδόθηκε ἀργότερα δύο φορές, τὸ 1758 καὶ τὸ 1765, στὴ Λειψία.

27. Γιά τὸν Ἐφραίμ τὸν Ἀθηναῖο βλ. Π. Μ. Κιτρομηλίδης, *Κυπριακὴ λογιόσυνη 1571-1878. Προσωπογραφικὴ Θεώρηση* [Πηγές καὶ Μελέτες τῆς Κυπριακῆς Ἱστορίας, ἀρ. 43], Λευκωσία 2002, σ. 135-139.

28. Ἐφραίμ ὁ ἐξ Ἀθηνῶν (ἐπιμ.), *Εὐαγγελικὴ Σάλπιγξ ἐκφωνηθεῖσα παρὰ τοῦ ποτὲ Ἱεροδιδασκάλου Μακαρίου χρηματίσαντος καθηγεμόνος τοῦ κατὰ τὴν Πάτμον νῆσον Ἑλληνομουσίου*, Ἀμστερνταμ [=Βενετία] 1754, σ. ις'. Γιά τὸν πραγματικὸ τόπο ἐκδόσεως τοῦ ἔργου βλ. E. Legrand, *Bibliographie hellénique ou Description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-huitième siècle*, τ. 1, Παρίσι 1918, σ. 432.

29. Βλ. E. Nésiotès, «La Franc-maçonnerie et l’Église grecque», *Échos d’Orient* 15 (1912), 336-337, ὅπου ὁμοῦς ὁ συντάκτης τοῦ ἀρθροῦ δὲν φαίνεται νὰ γνωρίζει τίς δύο πρῶτες ἐκδόσεις τῆς *Εὐαγγελικῆς Σάλπιγγος*, καθὼς χρησιμοποιεῖ τὴν ἔκδοση τοῦ 1765. Στὸ ἄρθρο αὐτὸ δὲν παραπέμπει καμιά ἀπὸ τίς μεταγενέστερες βασικὲς μελέτες γιὰ τὴ διάδοση τοῦ τεκτονισμοῦ στὸν ἐλληνοφώνω χῶρο.

δοῦμε, ἀποσαφηνίζει τὸ ζήτημα τῆς πρόσληψης τοῦ τεκτονισμοῦ ἀπὸ τὸν ὀρθόδοξο κλῆρο κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πρώιμης αὐτῆς περιόδου, ὅπου οἱ μαρτυρίες σπανίζουν. Συγκεκριμένα, ὁ Ἐφραίμ, σχολιάζοντας τὰ λεγόμενα ἐνὸς ἀνώνυμου (νεωτερίζοντος Λατίνου), γράφει:

«Καὶ γὰρ αὕτῃ ἡ νέα ἄπιστος πίστις, ἔχει θεμέλιον τὸ αὐτεξούσιον, τὸ θέλημά του φρονεῖ δόγμα, ἐκεῖνος ὁ νέος ἀσεβής, διὰ τοῦτο καὶ Ἑβραίους καὶ Ὁθωμανούς, καὶ Καλβίνους, καὶ Ἀρμενίους, καὶ Λατίνους δέχεται, καὶ αὐτοὺς ἀκόμι τοὺς ἀθέους. Καὶ ἀγκαλὰ ἀπὸ φόβον νὰ λέγουν οἱ Φαρμασόνες, οὐδὲν ἐναντίον βασιλεῦσιν, οὐδὲν ἐναντίον θρησκείᾳ, πλὴν οὔτε ἐξουσίαν στέργουν, οὔτε Ἐκκλησίαν δέχονται, οὔτε γραφὴν πιστεύουσι. Διὰ τὸ ἐμποδίζεται τὸ αὐτεξούσιόν τους, κόπτεται μὲ τοὺς νόμους τὸ θέλημά τους. Ἡ κορωνὶς τῆς κακίας τούτων εἶναι κρύφιος, ἐπειδὴ ἡ δυσσεβὴς αὐτῶν Ἐπικούριος πίστις, ὡς μυστήριον μέγα φυλάττεται ἀγνωστον εἰς ἄλλους καὶ εἰς πολλοὺς αὐτῶν, ὀλίγοι γὰρ οἶδασιν τὰ βάθη τῆς μιαιρίας αὐτῶν, πλῆθῃ τούτων ὅμως ἄπειρα πανταχοῦ τῆς Δύσεως, οἱ πλείονες διὰ περιέργειαν ἀπατῶμενοι, καὶ ἴσως ὁ τοιαῦτα λέγων Λατίνος, νὰ εἶναι γόνος τῆς νέας ἀπίστου τῶν Φαρμασόνων πίστεως.»³⁰

Τὸ προηγούμενο ἀπόσπασμα γίνεται περισσότερο κατανοητὸ ἂν λάβει κανεὶς ὑπόψη τοῦ τὰ ἐξῆς: Ἡ *Εὐαγγελικὴ Σάλπιγξ* περιλαμβάνει ὁμιλίες τοῦ Μακαρίου Καλογερά, ιδρυτῆ καὶ διδασκάλου τῆς Πατριάρχης σχολῆς, καὶ κλείνει μὲ τὸν «Λόγον εἰς τὸ γενέσιον τῆς Θεομήτορος» τοῦ μαθητῆ του, Ἐφραίμ τοῦ Ἀθηναίου. Ὁ ἐπιμελητὴς τοῦ ἔργου, ἐξηγώντας στοὺς ἀναγνώστες τοὺς λόγους ποὺ ἐπέβαλλαν τὴν ἐκδοσὴ τῶν κειμένων τοῦ πάτριου ἱεροδιακόνου, ἀναφέρεται στὸ «αἵρετικὸν» δόγμα τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ στὴ δράση της, μέσω τῶν Ἱησουιτῶν μισιοναρίων, στὴν ὀθωμανικὴ Ἀνατολή. Ἔτσι, «ἵνα μὴ διαδόσιμον γένῃται τὸ κακόν», γράφει στὴ συνέχεια ὁ Ἐφραίμ,

«ἐκινήθην ἐκδοῦναι εἰς τύπον, μετὰ ἡθικῶν τιμῶν λόγων τοῦ ἡμετέρου διδασκάλου Κυροῦ Μακαρίου, καὶ τινὰς κατὰ Λατίνων, πρὸς θεατρισμὸν ἐκείνων, καὶ τὴν ὀρθοδόξων ὠφέλειαν. Ἀγκαλὰ κατὰ Λατίνων ἀρκετὰ ἔχομεν συγγράμματα. Οἶον τοῦ Κορβέσιου, τοῦ Νεκταρίου, τοῦ Δοσιθέου, καὶ ἄλλων πολλῶν, μόνους ὅμως τοῖς σπουδαίοις γνωστά· τὰ δὲ τοῦ παμμάκαρος Μακαρίου ὡς ἐν εἶδει λόγων (...) πᾶσι χρήσιμα, διὰ τὸ ἀπλούτερα εἶναι.»³¹

30. Ἐφραίμ ὁ ἐξ Ἀθηνῶν (ἐπιμ.), *Εὐαγγελικὴ Σάλπιγξ*..., ὁ.π., σ. 658.

31. Στὸ ἴδιον, σ. θ'. Γιά τὸ ἴδιο ἔργο γενικὰ βλ. G. Podskalsky, *Ἡ ἑλληνικὴ θεολογία ἐπὶ Τουρκοκρατίας. 1453-1821. Ἡ Ὀρθοδοξία στὴ σφαῖρα ἐπιρροῆς τῶν*

Ἡ *Εὐαγγελικὴ Σάλπιγξ* ἐκδίδεται σὲ μία περίοδο κατὰ τὴν ὁποία ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία συγκλονίζεται ἀπὸ τὴν ἔριδα γιὰ τὸν ἀναβαπτισμό τῶν προσερχομένων στὴν Ὁρθοδοξία Ρωμαιοκαθολικῶν καὶ Ἀρμενίων· καὶ ὁ ἐκδότης τῆς δὲν ἀφήνει καμιὰ ἀμφιβολία γιὰ τὴν ἀναβαπτιστικὴ θέση ποὺ λαμβάνει στὰ γεγονότα: «Ἀντίχριστοι (οἱ Δυτικοί), ὡς ἐναντία τοῦ Χριστοῦ νομοθετοῦντες. Βαπτίζουν γὰρ ἐκείνου κελεύσαντος, οὗτοι μόνον ραντίζονται».³² Καὶ συμβουλεύει ἐντέλει τοὺς ἀναγνώστες του:

«Ταῦτα εἰδότες ἀδελφοί μου τιμιώτατοι, δέξασθε εὐγνωμόνως τὴν βίβλον, καὶ ἐκ τῶν πανηγυρικῶν καὶ ἡθικῶν ἐκείνου (τοῦ Μακαρίου) λόγων ὠφελοῦμενοι, ἀναγινώσκετε καὶ τοὺς κατὰ τῶν δυτικῶν μετὰ πολλῆς προσοχῆς, φεύγοντες ἐκ τῆς δυτικῆς λύμης καὶ ὀφρύος ὡς ὑπὸ πυρός, καὶ τὰς ἐκείνων καινοτομίας ἀποστρέφόμενοι, ὡς ἡδονικάς, καὶ ἀλλοτρίας τῆς Εὐαγγελικῆς θεηγορίας.»³³

Ἐναν χρόνο μετὰ, ὁ Ἐφραίμ θὰ ἐκθέσει διεξοδικὰ τὴν ὑπὲρ τοῦ ἀναβαπτισμοῦ ἀποψή του καὶ θὰ κατακρίνει καὶ πάλι τοὺς «πάντα καινοτομήσαντας Λατίνους», σὲ μία ἐπιστολιμαία διατριβὴ ποὺ ἀπηύθυνε πρὸς ἓναν ἀνώνυμο φίλο του.³⁴ Αὐτὸ εἶναι τὸ πλαίσιο στὸ ὁποῖο ἐγγράφεται καὶ ἡ κριτικὴ τοῦ Ἐφραίμ γιὰ τὸν τεκτονισμό. Ἡ «νέα ἀπιστος πίστις» τῶν τεκτόνων δὲν ἀποτελεῖ, σύμφωνα μὲ αὐτόν, παρὰ μία ἀκόμη «καινοτομία» τῶν Δυτικῶν, μία «ἡδονικὴ καινοτομία» ποὺ «ἔχει θεμέλιον τὸ αὐτεξούσιον» καὶ «τὸ θέλημα φρονεῖ δόγμα», ἄρα καὶ μία «Ἐπικουρίον πίστιν» καθὼς στὸν ἐπικουρισμὸ ἡ ἡδονὴ νοεῖται ὡς ὁ καρπὸς τῆς ἱκανοποίησης τῶν ψυχосωματικῶν ἀναγκῶν.³⁵

Τὴν ἴδια περίοδο ὁ Καλλίνικος εἶχε ἀναδειχθεῖ στὴν Κωνσταντι-

Δυτικῶν δογμάτων μετὰ τὴ Μεταρρύθμιση, μτφρ. Γ. Δ. Μεταλληνός, Ἀθήνα 2005, σ. 404-405.

32. Ἐφραίμ ὁ ἐξ Ἀθηνῶν (ἐπιμ.), *Εὐαγγελικὴ Σάλπιγξ*..., ὅ.π., σ. ἡ'.

33. *Στὸ ἴδιο*, σ. ι'-ια'.

34. Μ. Παράνικας, «Περὶ τοῦ κατὰ τὴν ΙΗ' ἑκατονταετηρίδα ἀναφανέντος ζητήματος τοῦ ἀναβαπτισμοῦ», *Ὁ Ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος* 10 (1875-1876), 36-38 (τὸ χωρίο, σ. 36). Παρ' ὅλα αὐτά, θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ Ἐφραίμ διατηροῦσε ἀλληλογραφία μὲ τὸν ἡγέτη τῆς ἀντιαναβαπτιστικῆς παράταξης, Καλλίνικο, καὶ θεωροῦσε ὅτι καμιὰ ἀπὸ τὶς δύο παρατάξεις στὴν ἔριδα γιὰ τὸν ἀναβαπτισμό δὲν ἔπραξε τὸ σωστό· βλ. Α. Δ. Χρυσοβέργης, *Οἱ θεολογικὲς κατευθύνσεις*..., ὅ.π., σ. 129-130.

35. Π. Π. Χ. Νοῦτσος, *Νεοελληνικὴ φιλοσοφία. Οἱ ἰδεολογικὲς διαστάσεις τῶν ἐρωταϊκῶν τῆς προσεγγίσεων*, Ἀθήνα 1981, σ. 71-73.

νούπολη ἡγέτης τῆς ἀντιαναβαπτιστικῆς παράταξης, δηλαδή τῆς παράταξης ποὺ ἀναγνώριζε τὸ βάπτισμα τῶν ἐτερόδοξων χριστιανῶν· μάλιστα, τὸ ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖο πρωτοεκδόθηκε ἡ *Εὐαγγελικὴ Σάλπιγξ*, τὸ 1754, οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Καλλινίκου ἐπιχείρησαν νὰ τὸν δηλητηριάσουν.³⁶ Σὲ ἔμμετρα ἔργα ποὺ γράφτηκαν τότε ἀπὸ τὸν Καλλνίκου ἐναντίον τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Κυρίλλου Ε' καὶ τῶν ἀναβαπτιστῶν, οἱ ὅροι «μουρατόροι», «μουρατόριδες», «φαρμασόνιοι», «φαρμασόνιδες» καὶ «φουρμασόνιδες» ἐπιστρατεύονται γιὰ νὰ χαρακτηρίσουν τοὺς ἐκπροσώπους καὶ τοὺς ὁπαδοὺς τῆς ἀναβαπτιστικῆς παράταξης. Στὶς σχετικὲς ἀναφορὰς δύο στιχοιργημάτων τὶς ὁποῖες ὁ Α. Ἀγγέλου παρουσίασε καὶ σχολίασε,³⁷ θὰ πρέπει νὰ προστεθεῖ καὶ μία ἀκόμη, ποὺ διέφυγε τῆς προσοχῆς τῶν μελετητῶν καὶ βρίσκεται σὲ ἓνα ἄλλο ἔμμετρο, αὐτοβιογραφικὸ ἔργο τοῦ Καλλινίκου· συγκεκριμένα, ὁ ἑκπτωτος πατριάρχης, διηγούμενος τὸ ταξίδι του πρὸς τὸ Σινᾶ, τόπο τῆς ἐξορίας του, καὶ χαρακτηρίζοντας τοὺς διώκτες του ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸ θρόνο, γράφει:

(...) οἱ εἰς κακίαν ἀδελφοὶ καὶ εἰς πλεονεξίαν,
οἱ σύμψηφοι εἰς τὰ κακὰ καὶ εἰς τὴν ἀθεΐαν,
ἡ ξυνωρίς ἡ μιαιρά, Ἡρώδης καὶ Πιλάτος,
Ἄννας καὶ Καϊάφας τε, Φάραλις καὶ Δονάτος,
οἱ τὴν ἀνθρώπων ἐντροπὴν τελείως ἀγνοοῦντες,
τὰς ἐντολὰς τὰς νῦν καὶ καθόλου μὴν ψηφοῦντες,
οἱ Μακιαβέλη μαθηταὶ καὶ Μουρατόροι νέοι,
οἱ Ἐπικούρου ὁπαδοὶ καὶ τριοβολιμαῖοι,
οἱ τὴν Ἰούδα βέβαια νοσοῦντες ἀρρωστίαν,
οἱ Γιεζῆ ὁμόγνωμοι καὶ εἰς ἀχαριστίαν
ἐξάρχοντες, πρωτεύοντες εἰς τὴν παρανομίαν,
εἰς νόμων τὴν παράβασιν καὶ τὴν ἀψηφησίαν.³⁸

Ἄν οἱ ἀναφορὰς τῶν ἄλλων στιχοιργημάτων τοῦ Καλλινίκου

«δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ διακρίνουμε μὲ ἀπόλυτη ἀσφάλεια ἐὰν οἱ λέξεις “μουρατόρος” καὶ “φαρμασόνος” χρησιμοποιοῦνται κυριολεκτικὰ, δηλαδή γιὰ νὰ χαρακτηρίσουν συγκεκριμένα ἱστορικὰ πρόσωπα τὰ ὁποῖα

36. Εὐ. Σκουβαράς, «Στηλιτευτικὰ κείμενα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος (κατὰ τῶν ἀναβαπτιστῶν)», *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher* 20 (1970), 85-88.

37. Α. Ἀγγέλου, «Ἡ καθίδρυση τοῦ ἐλεύθερου τεκτονισμοῦ...», ὁ.π., σ. 184-185, 198-200, 225-228.

38. Α. Τσελίκας (ἐκδ.), *Καλλνίκου Γ' πατριάρχου...*, ὁ.π., σ. 115.

ἦταν πράγματι μέλη τεκτονικῶν στοῶν, ἢ ἐὰν ἐπιστρατεύονται ἀπλῶς ὡς συνώνυμα τοῦ “ἀσεβῆς” καὶ “ἄθεος”, γιὰ νὰ στιγματιστοῦν γενικὰ οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Καλλινίκου καὶ τῶν ὁμοῖδεστών του»,³⁹

οἱ προηγούμενοι στίχοι δὲν ἀφήνουν καμιὰ ἀμφιβολία γιὰ τὴ μεταφορικὴ χρῆση τοῦ ὅρου «μουρατόρος». Ὁ ὅρος αὐτός, ὅπως καὶ ἐκεῖνος τοῦ «ἐπικούρειου» («οἱ Ἐπικούρου ὁπαδοί»),⁴⁰ εἶναι συνώνυμος τοῦ «ἄθεος».

Παρατηροῦμε λοιπὸν ὅτι στὴν ἔριδα τοῦ ἀναβαπτισμοῦ, καὶ οἱ δύο παρατάξεις ἐπιστρατεύουν τοὺς ὅρους «μουρατόρος», «φαρμασόνος» καὶ «ἐπικούρειος» γιὰ νὰ χαρακτηρίσουν μεταφορικὰ τοὺς ἀντιπάλους τους. Τὸ ἴδιο θὰ συμβεῖ καὶ στὴν περὶ μνημοσύνων ἔριδα, ποὺ ξέσπασε στὸ Ἄγιον Ὅρος τὴν ἴδια δεκαετία (1754), καὶ συντάραξε ἐπανειλημμένα τὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, μέχρι τὶς ἀρχὲς τοῦ ἐπόμενου αἰῶνα· οἱ Κολλυβάδες θὰ ἀποκληθοῦν ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους τους «φαρμασόνιοι» καὶ οἱ ἴδιοι θὰ τοὺς ἀποκαλέσουν «τῆς Ἐπικούρου ἀγέλης θρέμματα».⁴¹ Ὁ τεκτονισμὸς δὲν φαίνεται νὰ ἀντιπροσώπευε, γιὰ τοὺς ὀρθόδοξους ἐκκλησιαστικούς κύκλους τοῦ 18ου αἰῶνα, τίποτε περισσότερο ἀπὸ τὴν ἴδια «ἄπιστον πίστιν» ποὺ ἄλλοτε ὀνομαζόταν φιλοσοφία τοῦ Ἐπικούρου ἢ τοῦ Machiavelli, τίποτε περισσότερο ἀπὸ μιὰ νέα, σύγχρονή τους ἐκδοχὴ τῆς ἀθείας· ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ ἡ, περιττὴ ἐκ πρώτης ὄψεως, χρῆση τοῦ ἐπιθετικοῦ προσδιορισμοῦ (νέοι) γιὰ τοὺς τέκτονες, στὰ στιχοιργήματα τοῦ Καλλινίκου: «τοὺς φαρμασόνιδες αἰρετικούς τοὺς νέους», «δόγματα τῶν νέων φαρμασόνων»,⁴² «Μουρατόροι νέοι». Κατὰ συνέπεια, τὸ κοινωνικὸ ὑπόβαθρο τῆς ἀντιπαράθεσης γιὰ τὸν ἀναβαπτισμὸ τῶν ἐτερόδοξων χριστιανῶν⁴³

39. Ἰλια Χατζηπαναγιώτη–Sangmeister, *Ὁ τεκτονισμὸς...*, ὁ.π., σ. 30-31.

40. Πβ. ἐπίσης Α. Τσελίκας (ἐκδ.), *Καλλινίκου Γ' πατριάρχου...*, ὁ.π., σ. 80 καὶ 516, ὅπου ὁ Καλλνίκος γράφει γιὰ τοὺς ἐχθρούς του: «οἱ ἐπικούριοι ζῶν διόγοντες» καὶ «δεύτερος Ἐπίκουρος, ἄθεος ὡς ἐκεῖνος».

41. Βλ. ἀντίστοιχα Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, *Ὁμολογία πίστεως ἥτοι Ἀπολογία δικαιοσύνης...*, Βενετία 1819, σ. 47 καὶ [Ἀθανάσιος ὁ Πάριος], *Χριστιανικὴ ἀπολογία...*, Λειψία 1800, σ. 16. Γιὰ τὴν πατρότητα τοῦ δεύτερου ἔργου βλ. Δ. Γ. Ἀποστολόπουλος, «“Χριστιανικὴ ἀπολογία” (1798), “Ἀπολογία Χριστιανικὴ” (1800, 1805)», *Ὁ Ἑραριστὴς* 23 (2001), 326-328.

42. Τὰ δύο αὐτὰ χωρία βλ. στὸ ἄρθρο τοῦ Α. Ἀγγέλου, «Ἡ καθίδρυση τοῦ ἐλεύθερου τεκτονισμοῦ...», ὁ.π., σ. 199, 226.

43. Γιὰ τὸ κοινωνικὸ ὑπόβαθρο τῆς ἔριδας αὐτῆς βλ. Δ. Γ. Ἀποστολόπουλος, *Γιὰ τοὺς Φαναριώτες. Δοκιμὲς ἐρμηνείας καὶ Μικρὰ ἀναλυτικὰ* [ΚΝΕ/ΕΙΕ, ἀρ. 85], Ἀθήνα 2003, σ. 31-44.

δύσκολα θα μπορούσε να πει κανείς ότι άντανακλᾶται και στη χρήση τῶν ὄρων («μουρατόροι» και «φαρμασόνου»: κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἔριδα τῆς ἐποχῆς,⁴⁴ ὡς τέκτονες ἀποκαλοῦνται τόσο οἱ φορεῖς τοῦ νεωτερισμοῦ πνεύματος ὅσο και οἱ ὑπερσυντηρητικοὶ ὁπαδοὶ τῆς παράδοσης. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ δὲν συνάδει μὲ τὴν ὑπόθεση ποὺ διατύπωσε ὁ Α. Ἀγγέλου ὅτι «μὲ τὴν ἔριδα τοῦ Ἀναβαπτισμοῦ βρισκόμαστε ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν δρώντων προσώπων, στὸ κέντρο τῆς ἐλληνικῆς τεκτονικῆς δραστηριότητος».⁴⁵ Τὸ μόνον ποὺ μπορεῖ νὰ ὑποστηρίξει κανεὶς ἀνεπιφύλακτα εἶναι ὅτι ἡ χρήση τῶν ὄρων αὐτῶν στὰ στηλιτευτικὰ κείμενα τοῦ ἀναβαπτισμοῦ μαρτυρεῖ τὴ διάδοση τότε τῶν τεκτονικῶν ἰδεῶν στὸν ὀθωμανικὸ ὡρο καὶ ὑποδηλώνει τὴ συνακόλουθη ἀνησυχία τοῦ ὀρθόδοξου κλήρου.

Τὰ κρυπτογραφικὰ ἀλφάβητα τοῦ Καλλινίκου καὶ τὸ «Ἀλφάβητο τῶν Μουρατόρων»

Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς δεύτερης πατριαρχίας τοῦ Κυρίλλου Ε' (1752-1757), ἡ ἔριδα γιὰ τὸν ἀναβαπτισμό ἔλαβε σταδιακὰ χαρακτῆρα πολεμικῆς ἀντιπαράθεσης καὶ κατέληξε στὴν καταδίωξη τῶν ἐκπροσώπων τῆς ἀντιαναβαπτιστικῆς παράταξης. Ὁ Καλλίνικος καὶ οἱ ἄλλοι συγγραφεῖς τῶν ἀντικυριλλικῶν κειμένων δὲν μπορούσαν πιά νὰ κινοῦνται ἐλεύθερα στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ κρύβονταν σὲ σπίτια φίλων τους· κυκλοφοροῦσαν τὰ χειρόγραφα στηλιτευτικὰ ἔργα τους ἀνώνυμα, ἢ ἀπέκρυπταν τὴν ταυτότητά τους χρησιμοποιώντας ψευδώνυμα, («ἀριθμαλφαβητικὰ σύμβολα») (ὅπως τὰ ὀνομάζει ὁ Εὐ. Σκουβαράς) ἢ κρυπτογραφικὰ ἀλφάβητα.⁴⁶ Πρὶν ἐξεταστῇ τὸ ζήτημα τῶν κρυπτογραφικῶν ἀλφαβήτων, θὰ πρέπει νὰ διευκρινιστῇ ὅτι τὰ «ἀριθμαλφαβητικὰ σύμβολα» ποὺ χρησιμοποιοῦν οἱ συγγραφεῖς αὐτοὶ βασίζονται σὲ μία γνωστή, ἤδη ἀπὸ τὰ ἐλληνιστικὰ χρόνια, ἀριθμοσοφικὴ τεχνικὴ (ἰσόψηφον), ἡ ὁποία ἀργότερα θὰ ὀνομαστῇ ἀπὸ τοὺς καμπαλιστὲς *gematria*· συγκεκριμένα, μὲ τὴν τεχνικὴ αὐτή,

44. Γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἔριδα τῆς ἐποχῆς συνοπτικὰ βλ. Χ. Πατρινέλης, «Θρησκευτικὴ ἔριδα καὶ ἀμφισβητήσεις», *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους*, τ. 11, Ὁ Ἑλληνισμὸς ὑπὸ ξένῃ κυριαρχίᾳ (περίοδος 1669-1821). Τουρκοκρατία – Λατινοκρατία, Ἀθήνα 1975, σ. 130-133.

45. Α. Ἀγγέλου, «Ἡ καθίδρυση τοῦ ἐλεύθερου τεκτονισμοῦ...», ὁ.π., σ. 226. Βλ. ἐπίσης Κ. Γ. Πιτσάκης, «Μία νεοελληνικὴ Epitome...», ὁ.π., σ. 222, καὶ Ἰλνιὰ Χατζηπαναγιώτη–Sangmeister, Ὁ τεκτονισμὸς..., ὁ.π., σ. 31.

46. Εὐ. Σκουβαράς, «Στηλιτευτικὰ κείμενα...», ὁ.π., σ. 102-109.

για την αποκρυπτογράφηση τῶν λέξεων θὰ πρέπει κανεὶς νὰ ἀκολουθήσει τὴν ἐξῆς διαδικασία: ἀρχικὰ νὰ ὑπολογίσει τὴν ἀριθμητικὴ ἀντιστοιχία μιᾶς λέξης ἢ μιᾶς φράσης, προσθέτοντας τοὺς ἀριθμοὺς στοὺς ὁποίους ἀντιστοιχεῖ τὸ κάθε γράμμα τῆς κάθε λέξης, καὶ στὴ συνέχεια νὰ ἀναζητήσει ποιὲς λέξεις ἢ φράσεις ἔχουν τὴν ἴδια ἀριθμητικὴ ἀντιστοιχία.⁴⁷ Σὲ μία ἄλλη παλαιὰ τεχνικὴ, ἣ ὁποία στὴν καμπάλα ὀνομάζεται *temurah*,⁴⁸ παραπέμπει καὶ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ὁ Σκουβαράς χαρακτηρίζει ὡς κρυπτογραφικὰ ἀλφάβητα τῆς ἀντιαναβαπτιστικῆς παράταξης.⁴⁹ δὲν πρόκειται οὐσιαστικὰ γιὰ ἓνα διαφορετικὸ ἀλφάβητο ἀλλὰ γιὰ μία τεχνικὴ ἀλλαγῆς τῆς κανονικῆς ἀλφαβητικῆς σειρᾶς καὶ ἀντικατάστασης τῶν γραμμάτων μιᾶς λέξης μὲ τὰ γράμματα ποὺ προκύπτουν στὴ θέση τους ἀπὸ τὴν ἀλλαγὴ αὐτή.

Οἱ δύο προηγούμενες τεχνικὲς μαρτυροῦνται σὲ δύο ἀντιαναβαπτιστικὰ ἔργα, τοῦ Καλλινίκου καὶ τοῦ Ἀνανία τοῦ Ἀντιπάρου, καὶ χρησιμοποιοῦνται γιὰ νὰ ἀποκρύψουν τὴν ταυτότητα τοῦ συγγραφέα (ὄνομα, τόπο καταγωγῆς) ἀλλὰ καὶ τὸ ἔτος σύνταξης τοῦ ἔργου. Ὁ Εὐ. Σκουβαράς, ἓνας ἀπὸ τοὺς καλύτερους γινώστες τῶν χειρογράφων τῆς Δημόσιας Βιβλιοθήκης Ζαγοράς, ἐντόπισε, στοὺς κώδικες τοῦ Καλλινίκου, καὶ δύο ἀλφάβητα «ἐκ συμβόλων νέων ἢ ἐντελῶς πρωτοτύπων», τὰ ὁποῖα παρουσίασε σὲ ἓναν πίνακα (τὰ ὑπ' ἀριθμοὺς 2 καὶ 3 τοῦ πίνακα). ὁ πίνακας περιλαμβάνει καὶ μία ἄλλη στήλη (ἣ ὑπ' ἀριθμὸν 4) μὲ τὰ ἔξι μόνον γράμματα ἐνὸς τρίτου κρυπτογραφικοῦ ἀλφαβήτου, γιὰ τὰ ὁποῖα ὁμοῦς ὁ Σκουβαράς δὲν ἀναφέρει τίποτε στὸ κείμενό του. Ὁ Καλλνίκος παραθέτει –ἀνάμεσα σὲ «φύρδην-μίγδην ποικίλα σημειώματα ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ»– τὰ γράμματα τῶν δύο κρυπτογραφικῶν ἀλφαβήτων (τῶν ὑπ' ἀριθμοὺς 2 καὶ 3) ἀκολουθώντας τὴ σειρὰ τῶν γραμμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου, στὴν ἴδια σελίδα ἐνὸς κώδικα (χφ 97, σ. 397), δίνοντας παράλληλα καὶ ἓνα παράδειγμα χρήσης τοῦ ἐνὸς ἀλφαβήτου (τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 2).

47. E. Mioni, *Εἰσαγωγὴ στὴν ἐλληνικὴ παλαιογραφία*, μτφρ. Ν. Μ. Παναγιωτάκης, Ἀθήνα ³1985, σ. 113· πβ. G. Scholem, *La kabbale. Une introduction. Origines, thèmes et biographies*, μὲ πρόλογο τοῦ J. Dan [Folio Essais, αρ. 426], Παρίσι 2003, σ. 511-519.

48. E. Mioni, *Εἰσαγωγὴ...*, ὁ.π., σ. 111· πβ. Alexandrian, *Histoire de la philosophie occulte* [Petite Bibliothèque Payot / Documents, αρ. 205], Παρίσι ²1994, σ. 73.

49. Εὐ. Σκουβαράς, «Στηλιτευτικὰ κείμενα...», ὁ.π., σ. 107-109 (στὸν πίνακα, τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 1 ἀλφάβητο).

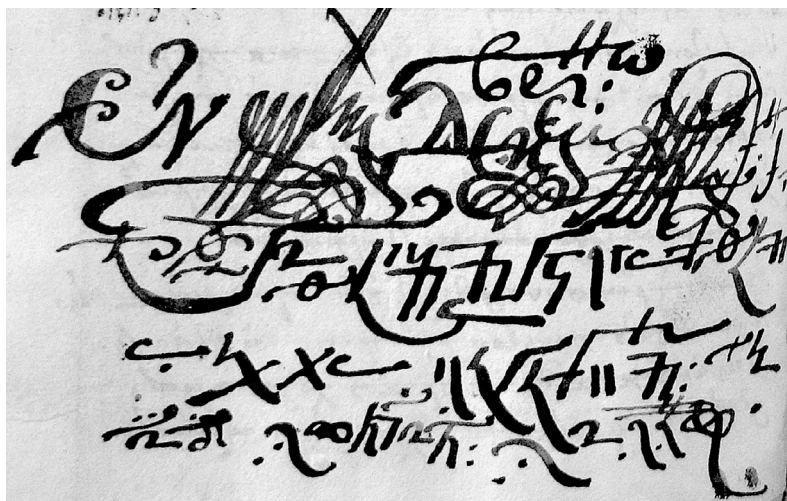
	1	2	3	4
A	α	2	1	±
B	β	3	2	
Γ	γ	4	3	
Δ	δ	5	4	δ
E	ε	6	5	
Z	ζ	7	6	
H	η	8	7	
Θ	θ	9	8	
I	ι	0	9	3
K	κ	1	0	
Λ	λ	2	1	
M	μ	3	2	
N	ν	4	3	λ
Ξ	ξ	5	4	
O	ο	6	5	ς
Π	π	7	6	
P	ρ	8	7	
Σ	σ	9	8	
T	τ	0	9	
Υ	υ	1	0	φ
Φ	φ	2	1	
X	χ	3	2	
Ψ	ψ	4	3	
Ω	ω	5	4	

«Πίναξ κρυπτογραφικῶν ἀλφαβήτων»

(Εὐ. Σκουβαράς, «Στηλιτευτικά κείμενα...», ὁ.π., σ. 109)

συγκεκριμένα, γράφει μὲ αὐτὸ τὴ φράση: «Ἅγιος ὁ Θεὸς ἰσχυρὸς ἀθάνατος ἐλέησον ἡμᾶς». Ὁ Σκουβαράς θεωρεῖ δεδομένο ὅτι τὰ κρυπτογραφικὰ ἀλφαβήτα σχετίζονται μὲ τὴν ἔριδα τοῦ ἀναβαπτισμοῦ, προφανῶς ἀπὸ τὸ γεγονὸς καὶ μόνο ὅτι βρίσκονται στοὺς κώδικες τοῦ Καλλινίκου. Ὡστόσο, ἓνα ἄλλο παράδειγμα χρήσης τῶν ἰδίων ἀλφαβήτων (τῶν ὑπ' ἀριθμοὺς 2 καὶ 3), ποὺ διέφυγε τῆς προσοχῆς τοῦ Σκουβαρά, μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Καλλίνικος τὰ χρησιμοποίησε καὶ ἀργότερα, στὶς ἀρχές τοῦ 1762, ὅταν εἶχε ἐπιστρέψει στὴν Κωνσταντινούπολη, μετὰ τὴν ἀπόδρασή του ἀπὸ τὸ Σινᾶ ὅπου εἶχε ἐξοριστεῖ· βέβαια, τὴν περίοδο ἐκείνη, δὲν κυκλοφοροῦσε ἀκόμη ἐλεύθερα καὶ κρυβόταν σὲ σπίτια φίλων του περιμένοντας τὴν ἀθώωσή

του από την Ἐκκλησία καὶ τὴν Ὑψηλὴ Πύλη.⁵⁰ Τὸ κρυπτογράφημα αὐτὸ ἐντοπίζεται στὴ σ. 264 τοῦ χφ 117, ἐνὸς κώδικα ποὺ περιλαμβάνει, μεταξύ ἄλλων, τὰ τρία ἀπὸ τὰ τέσσερα ἔμμετρα βιβλία στὰ ὁποῖα ὁ Καλλίνικος διηγεῖται τὴ ζωὴ του κατὰ καὶ μετὰ τὴν ἐξορία του. Τὸ κρυπτογράφημα ἀκολουθεῖ τὴ χρονικὴ ἔνδειξη «Ἐν μηνὶ Δεκεμβρίῳ ἰνδικτιῶνος ι^{ης}» (Δεκέμβριος 1761), στὸ τέλος τοῦ τρίτου βιβλίου.⁵¹ Ἄς δοῦμε ὅμως ποιὲς πληροφορίες ἐπέλεξε τότε ὁ Καλλίνικος νὰ ἀποκρύψει:

Δημόσια Βιβλιοθήκη Ζαγοράς, χφ 117, σ. 264 (τμήμα)

Ἐν μηνὶ Δεκεμβρίῳ ἰνδικτιῶνος ι^{ης} [ἐλληνικὸ ἀλφάβητο]

ε ν ο κ ω π ε τ ρ κ η ζ α μ π ε ρ [κρυπτογραφικὸ ἀλφάβητο ὑπ' ἀρ. 3]
ι α

α ψ ξ α δ ε κ ε μ β ρ ι θ [κρυπτογραφικὸ ἀλφάβητο ὑπ' ἀρ. 3]
π τ τ τ

α ρ κ ω ν σ α ν : κ α λ λ (μονοκονδυλιά) [κρυπτογραφικὸ ἀλφάβητο ὑπ' ἀρ. 2]

50. Γιὰ τὴν περίοδο αὐτὴ τῆς ζωῆς τοῦ Καλλινίκου διεξοδικὰ βλ. Ε. Ι. Λιναριτάκης, *Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Καλλίνικος Γ' (Δ')* καὶ τὸ θέμα τοῦ ἀναβαπτισμοῦ, διδασκατορικὴ διατριβή, Τμήμα Ποιμαντικῆς καὶ Κοινωνικῆς Θεολογίας, Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 91-114.

51. Α. Τσελίκας (ἐκδ.), *Καλλινίκου Γ' πατριάρχου...*, 6.π., σ. 269.

Τὸ χφ 117 εἶναι ὁ μόνος σωζόμενος αὐτόγραφος κώδικας τοῦ Καλλινίκου ποὺ περιλαμβάνει τὸ τρίτο ἔμμετρο βιβλίον, ὅπου ὁ πρῶν πατριάρχης ἐξιστορεῖ διεξοδικὰ τὶς περιπέτειές του στὴν Κωνσταντινούπολη μετὰ τὴν ἐπιστροφή του ἀπὸ τὴν ἐξορία (22 Ἀπριλίου / 3 Μαΐου 1761-τέλος Δεκεμβρίου 1761/ἀρχὲς Ἰανουαρίου 1762).⁵² Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ κρυπτογραφήματος αὐτοῦ ἀποκαλύπτει ἐπιπλέον ὅτι πρόκειται καὶ γιὰ τὸ πρωτόγραφο τοῦ τρίτου βιβλίου, ἀφοῦ τὸ κρυπτογράφημα ἐκφράζει πιστὰ τὶς συνθῆκες ὑπὸ τὶς ὁποῖες ζοῦσε ὁ Καλλίνικος ἐπιστρέφοντας στὴν ὀθωμανικὴ πρωτεύουσα. Σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν κρυπτογραφημένη φράση «Ἄγιος ὁ Θεὸς ἰσχυρὸς ἀθάνατος ἐλέησον ἡμᾶς», τὴν ὁποία δημοσίευσε ὁ Εὐ. Σκουβαράς καὶ ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς μιὰ δοκιμὴ κρυπτογραφίας, τὸ κρυπτογράφημα τοῦ χφ 117 μᾶς μεταφέρει *in medias res* στὴν ταραγμένη αὐτὴ περίοδο τῆς ζωῆς τοῦ ἐκπτωτοῦ ἀρχιερέα καὶ παράλληλα ἀποτυπώνει τὴ φορτισμένη συναισθηματικὴ κατάστασή του. Τὴν ἀγωνία καὶ τὸν φόβο ποὺ τὸν διακατεῖχε μήπως ἐντοπιστεῖ ἀπὸ τὶς ἀρχὲς μαρτυροῦν εὐγλωττα τὰ στοιχεῖα ποὺ ἐπέλεξε νὰ ἀποκρύψει: ὄνομα, χρόνον καὶ τόπον διαμονῆς.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ κρησφύγετο ποὺ εἶχε τότε ὁ Καλλίνικος, θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἀναζήτησε τὸ φθινόπωρον τοῦ 1761, ὅταν μιὰ ἐπιδημία πανώλης ἐνέσκηψε στὴν περιοχὴ ὅπου διέμενε· πρὸς ἀποτροπὴ τοῦ ἐντοπισμοῦ του, οἱ πληροφορίες ποὺ μᾶς δίνει στὸ ὑπόλοιπο ἔργο του γιὰ τὸ νέο κρησφύγετό του εἶναι γενικὲς καὶ ἀόριστες:

ἔχει θέαν ἱκανήν, ἔχει εὐρυχωρίαν
καὶ κῆπον ὡραιότατον, ὅπου τὴν μοναξίαν
μὲ θέαν, μὲ περίπατον, μ' ἀνάγνωσιν βιβλίων
μὲ εὐκολίαν ἀπερνῶ καὶ μὲ τινῶν γνησίων
φίλων μας τὸ γειτόνευμα, καλὴν τὴν συντροφίαν,
τὴν φιλικὴν καὶ εὐγενῆ αὐτῶν παρηγορίαν.⁵³

Σὲ ἓνα ἄλλο σημεῖο τοῦ ἴδιου ἔργου καὶ σὲ δύο ἔμμετρες ἐπιστολές του, ὁ πρῶν πατριάρχης ἀναφέρεται σὲ κάποιον Πετράκη, τὸν ὁποῖο, σύμφωνα μὲ τὸ κρυπτογράφημα τοῦ χφ 117, θὰ πρέπει πλέον νὰ ταυτίσουμε

52. Στὸ ἴδιο, σ. 69-73.

53. Στὸ ἴδιο, σ. 194.

μέ τον ιδιοκτήτη του τελευταίου σπιτιού όπου είχε καταφύγει.⁵⁴ Αν συνδυάσουμε τις πληροφορίες των δύο αυτών επιστολών με τις αντίστοιχες των έμμετρων βιβλίων, προκύπτει επιπλέον ότι ο Πετράκης ήταν γιατρός. Μάλιστα, ήταν ο άνθρωπος που έκανε αφαιμάξεις στον Καλλίνικο, τον συμβούλευε για την υγεία του, αλλά και τον συνόδευε στις ολιγοήμερες εκδρομές του στις έξοχες της Κωνσταντινούπολης· επίσης, επισκέφθηκαν μαζί τον πρέσβη της Σικελίας για να δουν τα δώρα που είχε στείλει ο βασιλιάς της ίδιας χώρας στον σουλτάνο.⁵⁵ Το κρυπτογράφημα μās αποκαλύπτει και το επίθετο του Πετράκη: Ζαμπερ. Το δυτικοευρωπαϊκής προέλευσης επίθετο, σε συνδυασμό με την ιδιαίτερη σχέση που φαίνεται να είχε ο Πετράκης με τον πρέσβη της Σικελίας, μās οδηγούν στην υπόθεση ότι ο γιατρός ήταν ιταλικής καταγωγής. Το επίθετο Zamper άπαντα σήμερα στην Ιταλία και πιο συγκεκριμένα στις περιοχές Βένετο, Λομβαρδία και Φρίουλι-Βενέτσια Τζούλια. Οι σχέσεις του Καλλινίκου με έπιφανή μέλη της δυτικοευρωπαϊκής παροικίας της θωμανικής πρωτεύουσας δέν πρέπει να μās εκπλήσσουν. Όταν ξέσπασε ή έριδα του άναβαπτισμού, αυτές οι σχέσεις του ήταν ήδη γνωστές και σε αυτές είχαν βασιστεί οι κατηγορίες των έχθρων του ότι ήταν λατινόφωνοι και ότι είχε γίνει πατριάρχης με τη μεσολάβηση των Φράγκων, στα σπίτια των οποίων είχε πράγματι κρυφτεί κατά τη διάρκεια της δεύτερης πατριαρχίας του Κυρίλλου Ε'.⁵⁶

Το ίδιο κρυπτογράφημα μās ύποδεικνύει και τον λόγο για τον όποιο ο Καλλίνικος δέν περιοριζόταν στη χρήση μιάς μόνο κρυπτογραφικής μεθόδου: Η παράλληλη χρήση δύο κρυπτογραφικών αλφαβήτων καθιστούσε έξαιρετικά δύσκολη την κατανόηση του κειμένου διότι, άκόμη και αν κατάφερνε κανείς να διαβάσει ό,τι ήταν γραμμένο με τό ένα αλφάβητο, ή πληροφορία που θά λάβαινε δέν θά ήταν χρήσιμη, χωρίς τη διασταύρωσή της με την πληροφορία ή όποία ήταν γραμμένη στο άλλο αλφάβητο. Έπιπλέον, ή άνάγνωση του κειμένου γινόταν δυσκολότερη άπό τό γεγονός ότι μερικά γράμματα, έπιλεγμένα τυχαία, γράφονταν πάνω ή κάτω άπό τό προηγούμενο ή τό έπόμενο γράμμα, έν είδει κλάσματος, με άποτέλεσμα να άναρωτιέται κανείς αν είναι δίψηφα φωνήεντα ή σύμφωνα.

54. Στο ίδιο, σ. 279, 483, 485, 486, 488.

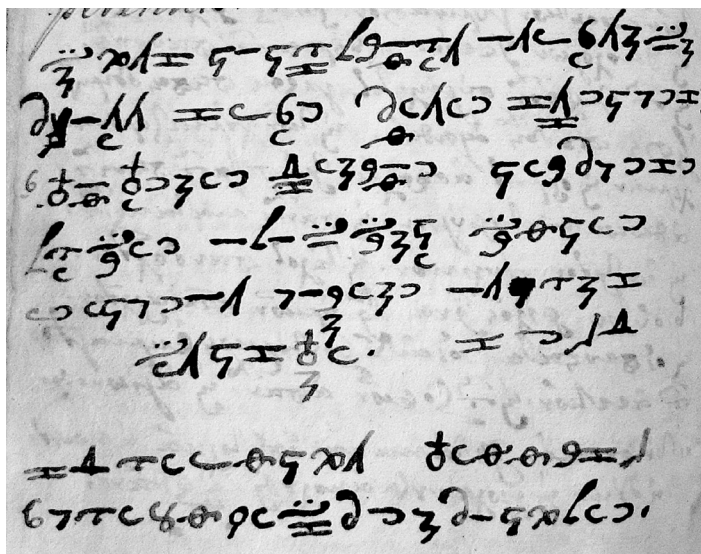
55. Στο ίδιο, σ. 325-337, 361-390, 483-489.

56. Β. Γεωργιάδης, «Εκκλησιαστικά πάρεργα», *Εκκλησιαστική Αλήθεια* 3 (1882-1883), 617-618.

Στις πρώτες σελίδες τοῦ ἴδιου κώδικα (χφ 117, χωρίς ἀρίθμηση [φ. 5^β]) σώζεται καὶ ἓνα ἄλλο κρυπτογράφημα, τὸ ὁποῖο ἀποκαλύπτει διαφορετικές πτυχές τῆς κρυπτογραφίας τοῦ Καλλινίκου. Τὸ κρυπτογράφημα αὐτὸ εἶναι γραμμμένο σὲ ἓνα τρίτο ἀλφάβητο, τὰ μισὰ γράμματα τοῦ ὁποῖου ἔχουν ἴδιο ἢ παρόμοιο σχῆμα μὲ τὰ γράμματα τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 3 ἀλφαβήτου τοῦ πίνακα τοῦ Εὐ. Σκουβαρᾶ, χωρίς ὅμως νὰ ἔχουν καὶ τὴν ἴδια θέση στὴν ἀλφαβητική σειρά οὔτε νὰ ἀντιστοιχοῦν στὰ ἴδια γράμματα τοῦ ἐλληνικοῦ ἀλφαβήτου. Ὁ Σκουβαρᾶς δὲν ἀναφέρεται στὸ ἐν λόγω κρυπτογράφημα, ἀλλὰ παραθέτει στὸν πίνακά του ἑξὶ γράμματα ἀπὸ τὸ ἀλφάβητο τὸ ὁποῖο χρησιμοποιεῖται σὲ αὐτό, πράγμα ποὺ ἴσως σημαίνει ὅτι γνώριζε τὸ κρυπτογράφημα ἀλλὰ δὲν εἶχε καταφέρει νὰ τὸ ἐρμηνεύσει. Καὶ εἶναι εὐλογο, καθὼς ὁ πρῶην πατριάρχης δὲν σημειώνει στὸ χειρόγραφο τὰ γράμματα τοῦ ἄγνωστου αὐτοῦ ἀλφαβήτου μὲ τὴν σειρά τῶν γραμμάτων τοῦ ἐλληνικοῦ ἀλφαβήτου, ὅπως στίς περιπτώσεις τῶν δύο ἄλλων κρυπτογραφικῶν ἀλφαβήτων. Ὡστόσο, ὅπως ἀποδείχθηκε ἐκ τῶν ὑστέρων, παραθέτει τὰ γράμματα τοῦ τρίτου αὐτοῦ ἀλφαβήτου μὲ μιὰ διαφορετική σειρά, μὲ ἓναν στίχο ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ χρησιμοποιοῦσαν οἱ λόγιοι ἀπὸ αἰῶνες καὶ ὁ ὁποῖος περιλαμβάνει ὅλα τὰ γράμματα τῆς ἐλληνικῆς ἀλφαβήτου: «Ἀβροχίτων δ' ὁ φύλαξ θηροζυγοκαμψιμέτωπος».⁵⁷ Ἡ λεπτομέρεια αὐτὴ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ Καλλινίκος θεωροῦσε τὸ τρίτο αὐτὸ κρυπτογραφικὸ ἀλφάβητο ὡς ἓναν μυστικὸ κώδικα ποὺ δὲν ἔπρεπε νὰ κοινοποιηθεῖ. Τὸ περίεργο εἶναι ὅτι τὸ κρυπτογράφημα αὐτὸ γράφεται, ὅπως σημειώνεται, ἐπίσης κρυπτογραφημένα, τὸ 1762, δηλαδὴ σὲ μιὰ περίοδο ποὺ ὁ ἐκπτωτος πατριάρχης πιθανῶς εἶχε ἤδη ἀθωωθεῖ — ἡ ἀθώωσή του τοῦ ἀνακοινώθηκε στίς 22 Φεβρουαρίου/5 Μαρτίου τῆς ἰδίας χρονιᾶς—⁵⁸ καὶ ἐπομένως κυκλοφοροῦσε ἐλεύθερα. Μήπως λοιπὸν τὰ τρία κρυπτογραφικὰ ἀλφάβητα δὲν σχετίζονται μὲ τὴν ἔριδα τοῦ ἀναβαπτισμοῦ, ὅπως θεωρεῖ δεδομένο ὁ Σκουβαρᾶς; Ἄς δοῦμε ὅμως τὸ ἐν λόγω κρυπτογράφημα καὶ τὴν ἐρμηνεία του:

57. I. Vassis, *Initia carminum byzantinorum* [Supplementa Byzantina. Texte und Untersuchungen, ἀρ. 8], Βερολίνο – Νέα Ὑόρκη 2005, σ. 4.

58. Ε. Ι. Λιναριτάκης, *Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης...*, ὁ.π., σ. 108.

Δημόσια Βιβλιοθήκη Ζαγοράς, χφ 117,
χωρίς ἀρίθμηση [φ. 5^β] (τμήμα)

¹ κ/ίωνα τετρ/απλε/υρ/ον εν χθ/ονι κ/ει

² μ*εν/ον αχθ/ος μο/υνος αν/αστησαι

³ θδε/υδ/οσιος β/αιοιλε/υς τολμησας

⁴ πρ/οκ/λος επεκ/εκ/λιτο κ/λυτος

⁵ ος οτησεν ηελ/ιοις εν τρια

⁶ κ/ονταδ/ιο. α ψ ξ β

⁷ αβροχυτων δοφυλαξ

⁸ θηροζυγοκ/αμψιμετωπος.

¹ κίωνα: κίονα EA 682· εν: ἀει EA 682 ² * : γράμμα διαγραφμένο από τὸν Καλ-
λίνικο ³ θδενδοσιος: Θευνδόσιος EA 682· βαοιλες: βασιλεὺς EA 682 ⁴⁻⁵ προκλος
επεκεκλιτο κλυτος ος οτησεν: Πρόκλω ἐπεκέκλετο, καὶ τόσος ἔσται κίων EA 682
⁵⁻⁶ τριακονταδιο: τριακονταδό EA 682 ⁷ αβροχυτων: ἀβροχίτων EA 538. EA:
Ἑλληνικὴ Ἀνθολογία.

Μὲ ἐκπληξὴ διαπιστώνει κανεὶς ὅτι τὸ κρυπτογράφημα αὐτὸ δὲν ἔχει
καμιὰ σχέση μετὰ τὴν ἔριδα τοῦ ἀναβαπτισμοῦ, ἀλλὰ ἀφορᾷ τὸν αἰγυπτιακὸ
ὀβελίσκο τῆς Κωνσταντινούπολης. Πρόκειται συγκεκριμένα γιὰ μία ἀπὸ

τις δύο επιγραφές που υπάρχουν στη βάση του ὀβελίσκου καὶ μαρτυροῦν τὴν ἀνέγερση τοῦ μνημείου στὸν Ἰπποδρόμο ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Θεοδόσιο Α'.⁵⁹ Τὸ κρυπτογράφημα αὐτὸ δὲν φαίνεται νὰ ἀποτελεῖ μιὰ δοκιμὴ κρυπτογραφίας, καθὼς ἡ σελίδα τοῦ χειρογράφου στὴν ὁποία βρίσκεται φέρει τὸν τίτλο: «Εἰς τὸν ἐν Ἰπποδρόμῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὀβελίσκον» καί, πρὶν ἀπὸ τὸ κρυπτογράφημα, παρατίθενται, χωρὶς νὰ κρυπτογραφοῦνται, οἱ τρεῖς ἀπὸ τοὺς πέντε στίχους τῆς ἄλλης ἐπιγραφῆς τῆς βάσης τοῦ ὀβελίσκου, ἡ ὁποία εἶναι στὰ λατινικά: «Difficilis quodam dominis parere serenis. / Tuttus et extinctis palmam patare Tyrannis. / Omnia dheodhosio cedant sobilique perennis». Τὰ κείμενα τῶν ἐπιγραφῶν ἦταν ἤδη δημοσιευμένα στὴν ἐποχὴ τοῦ Καλλίνικου.⁶⁰ ὥστόσο ἡ δημοσιευμένη μορφή τῶν κειμένων διαφέρει σημαντικὰ ἀπὸ ἐκείνη στὴν ὁποία τὰ παραθέτει ὁ Καλλίνικος, πράγμα πὸν πιθανῶς ὑποδηλώνει ὅτι ἡ μεταγραφὴ τῶν ἐπιγραφῶν ἐγίνε με αὐτοψία.

Ὁ Καλλίνικος ἀναφέρεται στοὺς ὀβελίσκους καὶ ὅταν περιγράφει τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα τῆς Αἰγύπτου, διηγούμενος τὸ ταξίδι του πρὸς τὸ Σινᾶ:

*Καὶ πυραμίδες εἰς αὐτοῦ εὐρίσκονται τὰ μέρη
καὶ ὀβελίσκοι περισσοί, ὅπου νομίζεις χέρι
ἀνθρώπου νὰ μὴν ἐγγίξεν, ἀλλὰ μόνη ἡ φύσις
ἐγέννησ', ἔκαμεν αὐτά. Καὶ μὴν τὸ ἀπορήσης,
πὼς σώζονται τὰ λείψανα εἰς χιλιάδων χρόνους.
Τῆς ὕλης τὸ προτέρημα εἶναι πὸν τούτους μόνους
ὁ παναδαμάτωρ δὲν μπορεῖ διὰ νὰ ἀφανίσῃ.*

Ἀπὸ τίς ταξιδιωτικὲς αὐτὲς ἐμπειρίες του εἶχε διαπιστώσει ἐπίσης ὅτι:

*Γράμματα δὲ ὀλιγοστὰ σώζονται τῶν Ἑλλήνων
εἰς ὀβελίσκους καὶ γλυπτὰ τῶν θαυμαστῶν ἐκείνων
τῶν Πτολεμαίων δηλαδὴ εἰς γῆν Αἰγύπτου ὅλην (...).*⁶¹

Σὲ ἓνα ἄλλο σημεῖο τοῦ χφ 117, ὁ ἐξόριστος πατριάρχης μᾶς δίνει ἓναν

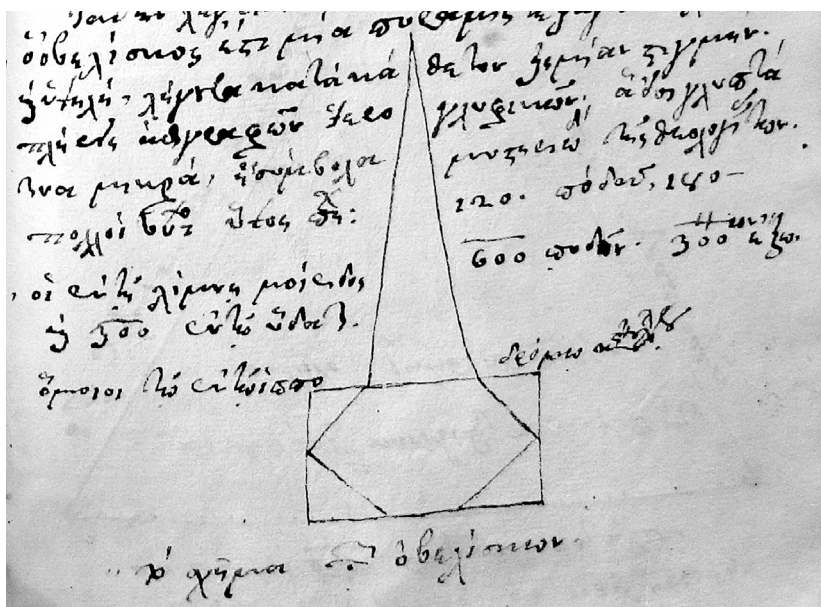
59. Βλ., γιὰ παράδειγμα, Ε. Θωμᾶ, *Ἀρχαιολογία Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ ἐν τῷ Ἰπποδρόμῳ ὀβελίσκος καὶ ἡ ἐνταῦθα ὀφιώδης καὶ κτιστὴ στήλη, ἐν οἷς καὶ τινα περὶ τοῦ Ἰπποδρόμου*, τχ. Α', Κωνσταντινούπολη 1874, σ. 20-22.

60. Τὰ κείμενα καὶ τῶν δύο ἐπιγραφῶν δημοσίευσε ὁ P. Gyllius, *De topographia Constantinopoleos, et de illius antiquitatibus libri quatuor*, Λυὼν 1561, σ. 87· ἔκτοτε γνώρισαν πολλὰς δημοσιεύσεις.

61. Βλ. ἀντίστοιχα Α. Τσελίκας (ἐκδ.), *Καλλίνικου Γ' πατριάρχου...*, ὁ.π., σ. 148, 150.

όρισμό τῶν ἐντυπωσιακῶν αὐτῶν μνημείων, σχεδιάζει τὸ σχῆμα τους καὶ συγκρίνει τὸ ὕψος τους στὴν Αἴγυπτο μὲ ἐκεῖνο τοῦ ὀβελίσκου τῆς Κωνσταντινούπολης:

«Ὁ ὀβελίσκος ἔστι μία πυραμὶς τετράγωνος, λεπτή καὶ ὑψηλή, λήγουσα κατὰ κάθετον εἰς μίαν στιγμὴν, πλήρης ἐπιγραφῶν ἱερογλυφικῶν, ἃ εἰσι γλυπτὰ τινα μικρά, ἢ σύμβολα μυστηριώδη τῆς θεολογίας των. Πολλοὶ τούτων (ἔχουν) ὕψος πῆχεις 120, πόδας 180. Οἱ ἐν τῇ λίμνῃ Μοίριδος (εἶναι) 600 ποδῶν, 300 ποδῶν ἔξω καὶ 300 ἐν τῷ ὕδατι. Ὅμοιοι (εἶναι) τῷ ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ Κωνσταντινουπόλεως.»⁶²

Δημόσια Βιβλιοθήκη Ζαγοράς, χφ 117, φ. 267^α (τιμῆμα)

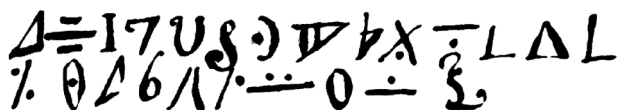
Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Καλλινίκου γιὰ τὰ ἀρχαῖα «ἐσκεπασμένα ἀπὸ ἱερογλυφικὰ»⁶³ μνημεῖα τῆς Αἰγύπτου ἐδράζεται ἀσφαλῶς στοὺς μύθους ποὺ ἡ ἐλληνικὴ καὶ ἡ δυτικοευρωπαϊκὴ λογιόσύνη εἶχε καλλιεργήσει γιὰ

62. Δημόσια Βιβλιοθήκη Ζαγοράς, χφ 117, φ. 267^α.

63. Α. Τσελίκας (ἐκδ.), *Καλλινίκου Γ' πατριάρχου...*, 6.π., σ. 106.

τὴν ἀρχαία αὐτὴ χώρα, ὡς πατρίδα τῆς γνώσης καὶ τῶν μυστηρίων. Μάλιστα, τὰ ἱερογλυφικὰ θεωροῦνταν ὡς ἓνας κρυπτογραφικὸς κώδικας τῆς ἀρχαίας σοφίας καί, κατ' ἐπέκταση, ἱερογλυφικὰ ὀνομάζονταν ὅλα τὰ αἰνιγματικὰ ἀλφάβητα.⁶⁴ Κατὰ ἀνάλογο τρόπο, ὁ Καλλίνικος ἀπέκρυψε τὸ κείμενο τῆς ἐλληνικῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ὀβελίσκου, γράφοντάς το μὲ τὸ δικό του αἰνιγματικὸ ἀλφάβητο, γιὰ νὰ μὴν κοινοποιηθεῖ. Ἡ ἐνέργειά του αὐτὴ ἀποτυπώνει πιθανῶς ἓναν τρόπο σκέψης παρόμοιο μὲ ἐκεῖνον τῶν λογίων τῆς βυζαντινῆς περιόδου, οἱ ὁποῖοι κρυπτογραφοῦσαν τὶς μαγικὲς ἐπωδούς,⁶⁵ πιστεύοντας, προφανῶς, στὴ θεουργικὴ δύναμή τους καὶ ἀποτρέποντας, μὲ τὴν κρυπτογράφηση, τὴ χρῆση τους ἀπὸ βέβηλους.

Ἄς ἐπιστρέψουμε ὅμως στὸν τεκτονισμό. Τὸ κείμενο τῆς «Εἰδήσεως τῶν τάξεων τῶν Μουρατόρων», ὅπως σημειώθηκε, κλείνει μὲ τὸ «Ἀλφάβητον τῶν Μουρατόρων», τοῦ ὁποῖου ὅμως οἱ χαρακτῆρες παρατίθενται μόνο στὸν κώδικα τοῦ Δαπόντε.

Μονὴ Ξηροποτάμου, χφ 255, φ. 251^β (τμῆμα)

Τὸ γαλλικὸ πρότυπο τοῦ ἐλληνικοῦ αὐτοῦ κειμένου δὲν παρουσιάζει κανένα ἀλφάβητο, ἐνῶ τὸ γνωστὸ ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τεκτονικὸ ἀλφάβητο,⁶⁶ τοῦ ὁποῖου οἱ χαρακτῆρες σχηματίζονται ἀπὸ τεθλασμένες

64. Βλ. διεξοδικὰ Ch. Grell (ἐπιμ.), *L'Égypte imaginaire de la Renaissance à Champollion. Colloque en Sorbonne*, Παρίσι 2001, ἰδιαίτερα τὴν «Introduction» τοῦ ἐπιμελητῆ τῆς ἐκδόσης, σ. 5-12. Πβ. τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Παναγιώτη Νικουσίου γιὰ τὰ ἱερογλυφικὰ τοῦ ὀβελίσκου τῆς Κωνσταντινούπολης, τὸ ὁποῖο ἐξετάζω στὴ μελέτη μου *Ἀναμένοντας τὸ τέλος τοῦ κόσμου τὸν 17ο αἰῶνα. Ὁ ἐβραῖος μεσσίας καὶ ὁ μέγας διερμηνεὺς* [Βιβλιοθήκη Ἱστορίας τῶν Ἰδεῶν, ἀρ. 8 – INE/EIE, ἀρ. 120], Ἀθήνα 2011, σ. 178-183.

65. E. Mioni, *Εἰσαγωγή...*, ὁ.π., σ. 111.

66. Βλ., γιὰ παράδειγμα, [Péreau], *L'Ordre des francs-maçons trahi, et le secret des mopses révélé*, Ἀμστερνταμ 1745, σ. 174-178. Γιὰ τὴν κρυπτογραφία στὸν τεκτονισμό συνοπτικὰ βλ. Α. Χ. Ριζόπουλος, *Ἑλληνικὸ Τεκτονικὸ Ἐγχειρίδιο*, ὁ.π., σ. 179-180.

γραμμαές και τελείες, δὲν ταυτίζεται μετὰ τὸ «Ἀλφάβητο τῶν Μουρατόρων». Ἄλλωστε, τὸ δεύτερο ἔχει εἴκοσι τέσσερα καὶ ὄχι εἴκοσι ἑξὶ γράμματα καί, ἐπομένως, εἶναι ἀντίστοιχο τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ ὄχι τοῦ λατινικοῦ ἀλφαβήτου. Θὰ μπορούσε ὅμως κανεὶς τουλάχιστον νὰ ὑποστηρίξει ὅτι μερικοὶ χαρακτῆρες τοῦ «Ἀλφάβητο τῶν Μουρατόρων» μιμοῦνται τοὺς τεκτονικούς, καθὼς ἀποτελοῦνται ἀπὸ γραμμὲς καὶ τελείες. Μεγαλύτερη εἶναι ἡ σχέση τοῦ «Ἀλφάβητο τῶν Μουρατόρων» μετὰ τὰ κρυπτογραφικὰ ἀλφάβητα τοῦ Καλλινίκου, ἀφοῦ περισσότερα γράμματα τοῦ μοιάζουν ἢ ταυτίζονται στὸ σχῆμα τοὺς μετὰ γράμματα τῶν τριῶν αὐτῶν ἀλφαβήτων. Ἡ σύμπτωση αὕτη ἀποκλείει τὴν πιθανότητα οἱ χαρακτῆρες τοῦ «Ἀλφάβητο τῶν Μουρατόρων» νὰ συνιστοῦν συλλήβδην ἐπινόηση τοῦ Δαπόντε. Ἐπιπλέον, τὰ κρυπτογραφικὰ ἀλφάβητα τοῦ Καλλινίκου ἔχουν ἐπίσης γράμματα τὰ ὅποια σχηματίζονται ἀπὸ γραμμὲς καὶ τελείες. Ἄν ἀποδειχθεῖ ὅτι τὰ κρυπτογραφικὰ αὐτὰ ἀλφάβητα χρησιμοποιοῦνταν καὶ ἀπὸ ἄλλα πρόσωπα, τότε θὰ πρέπει νὰ θεωροῦμε βέβαιη τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς μορφῆς μυστικῆς δικτύωσης ἀνθρώπων στὸν ἐλληνόφωνο χῶρο ἤδη πρὶν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνα. Ἀξίζει νὰ προστεθεῖ ὅτι ὑπάρχουν ἐνδείξεις γιὰ συμμετοχὴ Ἑλλήνων σὲ μιὰ μυστικὴ ἐταιρεία Μασσαλιωτῶν τοῦ Γαλατᾶ (*Ordre de la Grappe*) στὶς ἀρχὲς τοῦ ἰδίου αἰῶνα.⁶⁷

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΟΥΤΖΑΚΙΩΤΗΣ

67. Th. Zarcone, «Sociétés fraternelles et loges maçonniques marseillaises à Constantinople au XVIIIe siècle», στὸ P.-Y. Beaupaire – K. Loisele – J.-M. Mercier – T. Zarcone (ἐπιμ.), *Diffusions et circulations des pratiques maçonniques en Europe et en Méditerranée XVIIIe-XIXe siècles*, Παρίσι 2012 (ὑπὸ ἐκδόση).

Résumé

LA « NOUVELLE DES RITES DES MURATORI »
ET LA PERCEPTION DE LA FRANC-MAÇONNERIE
PAR LE PATRIARCHE ŒCUMÉNIQUE KALLINIKOS III

Un texte manuscrit grec du XVIIIe siècle, conservé en deux versions et décrivant la cérémonie de réception d'un nouveau franc-maçon, est la plus ancienne source grecque connue relative à la Franc-maçonnerie ; la première version qui, comme l'a constaté A. Anghélou, est plus étendue sur quelques points et comprend certains éléments linguistiques italiens, se trouve dans un manuscrit provenant de la bibliothèque du patriarche œcuménique Kallinikos III (1757). Dans le présent article, on examine tout d'abord la relation entre les deux versions, on détermine le caractère du texte et on recherche son prototype étranger, qui n'est finalement qu'un texte connu sous le titre de « pamphlet d'Hérault » ou « rituel d'Hérault ». Ensuite, on étudie la perception de la Franc-maçonnerie par Kallinikos III et en général par le clergé orthodoxe vers le milieu du XVIIIe siècle, en la rapprochant des discordes ecclésiastiques orthodoxes de l'époque. Enfin, on réfléchit sur les alphabets cryptographiques attestés dans des manuscrits de Kallinikos III et sur celui présenté comme « maçonnique » dans la deuxième version du texte grec en question.

GEORGES KOUTZAKIOTIS